

ARAP DİLİNDE KÂNE [كَانَ] FİİLİ VE KUR'ÂN'DA KULLANIMI

M. Vecih UZUNOĞLU*

ÖZET

Kâne [كَانَ] Arapçada kullanımı yaygın olan fiillerdendir. Yalın sığası itibariyle geçmiş zamana delalet eden bu fiil Kur'ân'da mazi anlamının yanı sıra farklı zamanlara da delalet etmektedir. Bu makalede Kâne fiilinin Arap Dilindeki yeri, mutasarrıf, tam ve nâkıs fiil olması, isminin ve haberinin takdim ve tehir edilmesi, zaid olması, kendisinin ve mamüllerinin hazfedilmesi gibi hususlar ile bu fiilin Kur'ân'da delalet ettiği anlamlar incelenmiştir. Bu fiil genel olarak, baskın olan mazi anlamının yanı sıra şimdiki ve geniş zaman, gelecek zaman, mutad ve yenilenen mazi, süreklilik, sayrûret [صَارَ], gereklilik ve güç ifade eden anlamlarda da kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kâne [كَانَ], Nâkıs fiil, Delalet, Zaman, Kur'ân, Anlam

THE VERB KÂNA [كَانَ] IN ARABIC LANGUAGE AND ITS USE IN THE QUR'AN

ABSTRACT

Kâna [كَانَ] is a verb which is commonly used in Arabic language. Although this verb morphologically indicates past tense in general, it also designates various tenses in the Qur'ân besides its past tense meanings. In this article we examine verb kâna in Arabic Language in general, and give information regarding its conjugations; being its absolute or defective verb; bringing noun and predicate of kâna forward or delaying them; being surplus verb; dropping of verb kâna and its nouns and predicates. Also we aim to explore various meanings of this verb which were indicated in the Qur'ân. Besides common use of past tense, present, continuous, future, addicted/renewed past tenses of this verb are used in the Qur'ân along with its sâra [صَارَ], continuity, necessity, and power meanings.

Keywords: Kâna [كَانَ], Defective Verb, Indication, Tense, Meanings of kâna.

* Doç. Dr., DEÜ İlahiyat Fak., Arap Dili ve Belağatı, vecih.uzun@deu.edu.tr

Giriş

Kur'ân-ı Kerim nazil olduğu ilk andan itibaren dikkatleri üzerine çekmiş ve ilgi odağı olmuştur. Mütেকaddimûn dilciler Kur'ân'la ilgilenmiş ve onu gramer kurallarına mesnet yaparak ondan istişhatta bulunmuşlardır. Çünkü ayetler nahiv açısından en sağlam delil, üslup ve fesahat bakımından da en yüksek zirveyi tutmaktadırlar.

Fiil, Arapça cümle kuruluşunda en temel öğelerden biridir. Mütেকaddimûn dilciler fiili hem sarf hem de nahiv açısından incelemiş fakat faili refetmesi, mefulu nasbetmesi, mütেকaddim veya mütעהhîr olduğu durumlarda amel etmesi gibi sebeplerden dolayı onu, önemli amillerden biri kabul etmiş ve daha çok onun âmîl olma yönüyle ilgilenmişlerdir¹. Bununla birlikte her fiilin zamansal bir delaleti bulunmaktadır. Mazi Fiil sarf açısından ele alındığında zamansal delaleti her zaman geçmiş zamanadır. Muzari fiil ise şimdiki ve geniş zamana, emir fiili ise gelecek zamana delalet eder. Fakat aynı fiiller nahiv açısından ele alındığında, yani cümlenin bir unsuru olarak ele alındıklarında zamansal delaletleri değişkenlik arz etmekte, mazi fiil bazen geçmiş zaman dışında daha başka zamanlara delalet etmektedir.

Genelde Arap Dilinde özelde ise Kur'ân'da fiiller ve bunların zamansal değişimi hem Arap dilcilerini hem de müfessirleri ve Kur'ân araştırmacılarını yakından ilgilendirmiş ve konuyla alakalı hem ülkemizde hem de Arap dünyasında pek çok çalışma yapılmıştır². Biz bu çalışmamızda, çoğu zaman nakıs fiil olarak kullanılan Kâne [كَانَ]'nin Arap Dilindeki kullanımını ve Kur'ân'daki zamansal delaleti ile ilgili bilgiler vermek istiyoruz. Çünkü Kâne [كَانَ] fiili çoğu zaman geçmiş zaman anlamıyla tercüme edilmekte, fakat

¹ İbrahim es-Sâmerrâî, *el-Fi'l zemânubu ve Ebniyetubu*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983, s.15.

² Bu konuda yapılmış çalışmalardan bazıları şunlardır: İbrahim es-Sâmerrâî, *el-Fi'l zemânubu ve Ebniyetubu*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983; Ahmed Abdullah Muhammed Ebû 'Abduh, *es-Sıyağû'l-Fi'lîyye fi's-Suveri'l-Mekkeyye*, Câmî'atu Beyrût el-'Arabiyye, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Beyrut, 1985; Abdullâh el-Huseynî Hilâl, *el-Fi'lu'l-Mudâri'u fi Davi Esâlibi'l-Kur'ân*, Mektebetu'n-Nahdati'l-Misriyye, Kahire 1984; İbrahim Süleyman eş-Şemsân, *el-Fi'lu fi'l-Kur'ân: Ta'diyetubu ve Luğâmubu*, Câmî'atu'l-Kuveyt, Kuveyt 1986; Abdulcabbâr Tevvâme, *el-Fi'lu fi'l-Kur'âni'l-Kerim: Bahsun fi'z-Zemenu ve't-Ta'addüyeti ve't-Taadmîn*, 1986; İdris, Süreyya Abdullah Osman, *es-Sıyağû'l-Fi'lîyye fi'l-Kur'âni'l-Kerim Asvâtan ve Ebniyeten ve Dilâleten*, (I-III), Câmî'atu Ummi'l-Kurâ, (Yayınlanmamış doktora tezi), Mekke 1989; Mehmet Reşit Özbalkç, *Arap Dilinde Zaman Açısından Fiiller*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1996; Mehmet Ali Şimşek, *Arapça'da zaman kalıpları, kullanım alanları ve Türkçedeki zamanlarla karşılaştırılması*, (Cumhuriyet Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 1997; Bekrî Abdülkerîm, *eş-Zemenu fi'l-Kur'âni'l-Kerim; Dirâse Dilâlîyye li'l-Ef'âli'l-Vâride fihi*, Dâru'l-Kitâbi'l-Hadîs, Kahire 2001; Abdülhamid Mustafa es-Seyyid, *el-Ef'âl fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru'l-Hâmid, Ammán 2007; Fatih Yedişildiz, *Kur'an'da Fiillerin Zamanını Belirleyen Unsurlar*, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2011, vd.

Kur'an'da bazı ayetlere bu şekilde anlam verilmesi uygun düşmemektedir. Bu yüzden Kâne [كَانَ] fiilini müstakil olarak ele almak ve manaya delaletiyle ilgili olarak, geçmiş kaynakları ve araştırmaları göz önüne alarak incelemek istiyoruz. Burada önce Kâne [كَانَ] fiili ve Arap Dilindeki kullanımı ile ilgili bilgiler vermek, daha sonra Kur'an'daki kullanımına ve delâlet ettiği anlamlara değinmek istiyoruz.

1- Arap Dilinde Kâne [كَانَ] Fiili:

Kâne [كَانَ] fiili, nevâsîh ya da nevâsihu'l-ibtida adı verilen fiillerdendir. Nâsîh ise, isim cümlesinde merfu olan mübteda ve haberin başına gelerek bu iki ögenin adını, irab alametlerini ve mübtedanın cümlede başta gelme önceliğini (sadaret hakkını) değiştiren lafız demektir. Nevâsîh adı verilen bu lafızlar üç guruptur:

Kâne ve benzerleri³: İsmi ref, haberini nasb eder. Bu fiiller faili ref etmedikleri gibi mefulu da nasbetmezler.

İnne ve benzerleri : İsmi nasb, haberini ref eder.

Zanne ve benzerleri: Mübteda ve haberin her ikisini nasb eder. Bu fiiller fail almadan amel etmezler.

Örneğin, *الْمُتَّجِرُ أَمِينٌ* isim cümlesinde *الْمُتَّجِرُ* mübteda, *أَمِينٌ* ise mübtedanın haberi olup her ikisi de merfudur. Bu cümlenin başına Kâne fiilini getirdiğimizde cümle değişerek *كَانَ الْمُتَّجِرُ أَمِينًا* şekline girmektedir. Burada mübteda olan *الْمُتَّجِرُ* kelimesi sadaret hakkını kaybederek Kâne fiilinin merfu ismi, haber olan *أَمِينًا* ise Kâne'nin mansub haberi haline gelmektedir⁴.

³ Tamamı 13 fiil olup bunlar: دام، انفاك، فتي، برج، زال، ليس، صار، أمسى، أصبح، أضحى، صار، ليس، زال، برج، فتي، انفاك، دام

⁴ İbn Mâlik, Elfiye'sinde Kâne'nin amelini şu beyitle ifade eder:

تَرْفَعُ كَانَ الْمُتَّبَعًا اسْمًا وَالْحَبْرُ تُنْصِبُهُ سَكَانَ سَيِّدًا عُمَرُ

Kâne fiili, كَانَ cümlesinde olduğu üzere, mübtedayı ismi olarak ref eder, haberi de nasb eder. Bkz. İbn Mâlik el-Endelusi, *Elfiyetu İbn Mâlik fi'n-Nahv ve't-Tasrif* (thk. Süleyman b. Abdilaziz el-'Uyûni), Mektebetu Dâri'l-Minhâc, Riyad 1428, s. 90; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik* (thk. Mahmud Mustafa Halâvî), Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-'Arabî, Beyrut 1996, I, 149.

Aynı şekilde, sözkonusu cümlenin başına İnne lafzı getirildiğinde cümle değişerek *إِنَّ التَّاجِرَ أَمِينٌ*. şeklinde olmakta; mübteda olan *التَّاجِرَ* kelimesi sadaret hakkını kaybederek İnne'nin mansub ismi, haber olan *أَمِينٌ* kelimesi ise İnne'nin merfu haberi haline gelmektedir.

Durum Zanne lafzı için de benzerdir. *ظَنَنْتُ التَّاجِرَ أَمِينًا* cümlesinde daha önce mübteda ve haber olan *التَّاجِرَ* ve *أَمِينٌ* kelimeleri mansub iki meful haline dönüşmüş ve mübtedanın da sadaret hakkı artık sözkonusu değildir.

İşte isim cümlesinin başına gelerek mübteda ve haberin adlarını, irab alametlerini ve mübtedanın konumunu değiştiren kelimelere nevâsîh denir. Çünkü bu kelimeler, başlarına geldikleri mübteda ve haberin sonlarında bir nesih, yani değişiklik meydana getirmişlerdir. Nevâsîhin nekre bir mübtedanın başına gelmesinde sakınca yoktur. Zira isminin, asıl itibariyle, marife olması şart değildir. Bu yüzden isminin nekre olması caizdir⁵. Fakat asıl şart, isminin şibih cümle olmamasıdır. Çünkü nevâsîhin ismi, asıl itibariyle mübtedadır, mübteda ise şibih cümle olamaz⁶.

2- Kâne Fiilinin Nâkıs Olması:

Kâne fiilinin nâkıs olarak isimlendirilmesi, eksik manaya delalet etmesi sebebiyledir. Tam fiilde mana fail ya da nâib-i fail ile birlikte tamam olurken Nâkıs fiilde anlam ancak haberinin getirilmesiyle mümkün olabilmektedir. Kâne fiili, merfu olan ismi ile birlikte zikredildiğinde cümlenin anlamı tamamlanmamaktadır. İstenen tam anlam, haber getirildiğinde ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden Kâne, eksik manaya delalet etmesi sebebiyle Nâkıs olarak isimlendirilmektedir⁷.

3- Nâkıs olan Kâne ile ilgili hükümler:

Kâne'nin nakıs fil gibi amel etmesi sadece mazi sığasına ait değildir. Muzari, emir ve masdar gibi türevleri de kendisi gibi amel eder. Kâne ve türevlerinin amel etmesi bazı şartlara bağlıdır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür⁸:

1- İsmnin şibih cümle olmaması.

⁵ *كَانَ إِحْسَانٌ رِعَايَةَ الضُّعْفِ*. Bkz. Abbas Hasan, *en-Nabvu'l-Vâfi*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire ts., I, 488.

⁶ Abbas Hasan, *en-Nabvu'l-Vâfi*, I, 543-545.

⁷ İbn Ye'îş el-Mevsîlî, *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, IV, 335-336; Abbas Hasan, *en-Nabvu'l-Vâfi*, I, 545;

⁸ Abbas Hasan, *en-Nabvu'l-Vâfi*, I, 546.

2- İsmnin kendisinden sonra gelmesi.

3- Haberinin inşâi bir cümle olmaması. Örneğin, كَانَ الْفَقِيرُ أَرْحَمَهُ cümlesinde Kâne'nin haberi inşâi olduğu için cümle sahih değildir.

4- Haberinin, istifham anlamı taşıyan bir isim olduğunda, Ma [مَا] ve İn [إِن] nefiy harfleri ile birlikte öne geçmemesi. Örneğin şöyle bir cümle doğru değildir:

أَيُّ مَا يَكُونُ الصَّادِقُ؟ أَيْنَ إِنْ يَكُونُ الصَّادِقُ؟

Çünkü Ma [مَا] ve İn [إِن] nefiy harfleri, kelimada önceliği olan (sadaret hakkı) kelimelerdir. Herhangi bir ögenin onların önüne geçmesi doğru değildir. Aksi durumda cümle yanlış olur.

5- Haberin bizzat kendisinin, cümledeki manayı, isimle birlikte tamamlaması.

4- Kâne [كَانَ]'nin Tam Fiil olarak Kullanılması:

Kâne fiili bazen tam fiil olarak kullanılır ve bu durumda sadece fail alır ve onunla yetinir. Manası ise genellikle حدث “meydana geldi”, حصل “oldu”, وجد “bulundu”, ظهر “ortay çıktı, göründü” şeklindedir. Örneğin;

عَادَ الْمَسَافِرُ فَكَانَ الْفَرَحُ. Yolcu döndü, (her yer) sevinçle doldu.

أَشْرَقَتِ الشَّمْسُ فَكَانَ النُّورُ وَكَانَ الدِّفْءُ وَكَانَ الْأَمْنُ. Güneş doğdu, (her yer) nurla doldu, sıcaklık (her yeri) kapladı ve emniyet (her yerde) hakim oldu.

cümlelerinde geçen Kâne fiillerinin hepsi tam fiil olup anlamları “ortaya çıktı”, “meydana geldi” ve “oluştı” şeklindedir. Bu fiillerin failleri, hemen peşlerinden gelen الْفَرَحُ , النُّورُ , الدِّفْءُ ve الْأَمْنُ isimleridir. Yine şair Ebû Temmâm'ın bir beldeyi vafsettiği şiirinde geçen Kâne fiili de tam fiil olarak kullanılmıştır:

وَكَانَتْ وَلَيْسَ الصُّبْحُ فِيهَا بِأَبْيَضٍ فَأَسَسْتُ وَلَيْسَ اللَّيْلُ فِيهَا بِأَسْوَدٍ⁹

O (belde) şu hale geldi; orada sabah beyaz değildi, Akşam olduğunda da gece siyah değildi.

⁹ Bkz. Ebû Temmâm et-Tâi, ed-Divân, el-Matba'atu'l-Edebiyye, Beyrut 1889, s.93.

Beyitte geçen Kâne fiili tam fiil olup faili gizli olarak gelmiştir¹⁰.

Yâsîn suresi 82. ayette geçen Kâne fiili de tam fiil olarak gelmiştir¹¹:

﴿إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾

Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da bemen oluverir.

Ayrıca Bakara suresinde geçen şu ayette de Kâne fiili tam olarak kullanılmıştır:

﴿وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ﴾¹²

Eğer (borçlu) darlık içinde ise, eli genişleyinceye kadar ona müblet vermek (gerekir).

Ayette Kâne fiilinin geçtiği ibare *إِنْ وَجَدَ ذُو عُسْرَةٍ* olarak tefsir edilmektedir¹³. Ebû Hayyân ise Kâne fiiline *حَضَرَ* anlamı vermektedir¹⁴. Burada Kâne fiili kendisinden sonra gelen merfu ile yetinmekte, başka bir isme ihtiyaç duymamaktadır.

5- Kâne Fiilinin Mutasarrıf Olması:

Kâne fiili, nevasih içinde neredeyse tamamen mutasarrıf olan fiillerdendir. Bu fiilin mazi, muzari, emir, masdar ve ism-i fail sığıları Arap dilinde mütedavil olmasına karşılık ism-i meful ve diğer müştakları fasih dilde varid olmamıştır. Sözkonusu fiilin kullanımda olan sığılarına örnek olarak şunları verebiliriz¹⁵:

a) Mazi fiil:

كَانَ الْوَفَاءُ شِيمَةً الْحَيْرِ. *Vefa, bür kişinin karakteriydi.*

¹⁰ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, 549.

¹¹ "كُنْ فَيَكُونُ" ifadesi Kur'an'da sekiz yerde geçmektedir. Bkz. Bakara, 2/117; Âl-i İmrân, 3/47, 59; En'âm, 6/73; Nahl, 16/40; Meryem, 19/35; Yâsîn, 36/82; Ğâfir, 40/68.

¹² Bakara, 2/280.

¹³ Bkz. İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, I, 156.

¹⁴ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtiçâfu'd-Darab min Lisâni'l-'Arab*, Mektebetu'l-Hancı, Kahire 1997, III, s.1154.

¹⁵ Bkz. Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, 568; Mağâlise Mahmûd Hüsnî, *en-Nahvu's-Şâfi*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001, s. 196.

﴿إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾¹⁶ Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum.

b) Muzari fiil:

﴿قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَمِمَّ يَمْسِكُ بَسْرٌ وَمِمَّ أَكْبَرُ﴾¹⁷ Meryem, "Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım hâlde, benim nasıl çocuğum olabilir?" dedi.

﴿وَيَكُونُ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا﴾¹⁸ Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye...

﴿يَكُونُ الْكَلَامُ غُنْوَانَ صَاحِبِهِ﴾ Söz sahibinin bariç alameti olur.

c) Emir Fiili:

﴿فَلْيَكُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا﴾¹⁹ De ki: "İster taş olun, ister demir"

﴿كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ﴾²⁰ Adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun.

﴿كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ﴾²¹ Allah'ın yardımcıları olun.

d) Masdar:

﴿كُونُكَ شَرِيفًا مَعَ الْفَقْرِ خَيْرٌ مِنْ كُونُكَ ذَنِيئًا مَعَ الْغِنَى﴾

Fakir olup şerefli olman, zengin olup alçak olmandan daha hayırlıdır.

﴿بَيِّدْ لِحِلْمٍ سَادَ فِي قَوْمِهِ الْفَقَى وَكُونُكَ إِيَّاهُ عَلَيْكَ يَسِيرٌ﴾²²

Delikanlı, akıl ve cömertlikle kavmi içinde efendi oldu, böyle biri olmak senin için kolaydır.

¹⁶ Enbiya, 21/87.

¹⁷ Meryem, 19/20.

¹⁸ Bakara, 2/143.

¹⁹ İsra, 17/50.

²⁰ Nisa, 4/135.

²¹ Saff, 61/14.

²² Beyitin kime ait olduğu bilinmemektedir. Bkz. İbn Hişâm el-Ensârî, *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Eşfeyti İbn Mâlik*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut ts., I, 239; İbn 'Akil, *Şerhu İbn 'Akil*, I, 152.

e) İsm-i Fâil:

وَمَا كُنْ مِنْ يُبْدِي الْبَشَائِئِ كَائِنًا أَحَاكَ إِذَا أَمْ تُلْفِيهِ لَكَ مُنْجِدًا²³

(İbtiyâç anında) sana destek çıkmıyorsa, güler yüz gösteren herkes kardeşin değildir.

6- Kâne'nin isminin veya haberinin takdim ve te'hir edilmesi:

Nâkıs olan Kâne'nin isminde asıl olan, tıpkı failin tam fiilin ardından gelmesi gibi, fiilden hemen sonra gelmesidir. Haberi'nde de asıl olan, tıpkı mefulun failden sonra gelmesi gibi, isminden sonra gelmesidir. Fakat bazen farklı maksatlarla haber isimden önce gelebilir. Örneğin;

﴿وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ﴾²⁴ Müminlere yardım etmek ise üzerimizde bir haktır.

Ayeti kerimenin normalde dizilimi " وَكَانَ نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ حَقًّا عَلَيْنَا " şeklindedir. Fakat haber, edebî sebeplerden dolayı isimden önce getirilmiştir.

Kâne'nin ismi, hiçbir şekilde amili olan Kâne fiilinden önce gelemmez. Burada tertip zorunludur, yani önce Kâne nakıs fiili, daha sonrada Kâne'nin ismi gelmek zorundadır²⁵.

Kâne'nin haberine gelince, fiilin müspet (olumlu) olduğu durumlarda haberin nâkıs fiile takdimi caizdir. Örneğin;

عَادِلًا كَانَ الْقَاضِي. Adil idi hakim.

مُجْتَهِدًا كَانَ أَخِيكَ. Çalışkandı kardeşin.

cümlelerinde Kâne fiili olumlu olduğu için haber öne geçebilmiştir. Eğer fiil olumsuz olsaydı bu durumda haberin öne geçmesi mümkün değildir. Örneğin şu cümleler doğru değildir:

عَادِلًا مَا كَانَ الْقَاضِي. مُجْتَهِدًا مَا كَانَ أَخِيكَ.²⁶

Kâne'nin haberi cümle olduğunda, haberin Kâne'den önce gelmesi caiz değildir. Örneğin;

²³ Beyitin kime ait olduğu bilinmemektedir. Bkz. İbn Hişâm, *Avdahu'l-Mesâlik*, I, 239 İbn 'Akil, *Şerhu İbn 'Akil*, I,152.

²⁴ Rum, 30/47.

²⁵ Bkz. Abbas Hasan, *en-Nabvu'l-V'çfi*, I, 569.

²⁶ Mağâlise, *en-Nabvu'ş-Şâfi*, s.197.

كَانَ زَيْدٌ خُلِقَ عَظِيمًا. Zeyd, ablakı güzeldi.

كَانَ حَلِيلٌ أَخُوهُ مُعَلِّمًا. Halil, kardeşi öğretmendi.

كَانَ زَيْدٌ يَكْتُبُ. Zeyd, yazıyordu.

cümlelerinin her birinde haber, cümle olarak gelmiştir. Bu cümlelerin;

"خُلِقَ عَظِيمًا كَانَ زَيْدًا", "أَخُوهُ مُعَلِّمًا كَانَ حَلِيلًا", "يَكْتُبُ كَانَ زَيْدًا".

şeklinde ifadesi doğru değildir. Çünkü cümle olan haberde isme dönen bir zamir vardır ve bu zamirin Kâne'nin isminden önce gelmesi mümkün değildir. Dolayısıyla cümle olan haberin Kâne'den önce gelmesi caiz değildir.

Eğer Kâne fiili müspet ve haberi de cümle ise bu durumda haberin mamülü Kâne'den önce gelebilir. Örneğin;

﴿وَأَنْفُسُهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ﴾²⁷ Ancak kendi nefislerine zulmediyorlardı.

﴿أَهْلًا إِلَّا كُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ﴾²⁸ Bunlar mı sadece size tapıyordu?

ayetlerinde وَأَنْفُسُهُمْ ve إِلَّا كُمْ kelimeleri, Kâne'nin haberi olan يَظْلِمُونَ ve يَعْبُدُونَ fiillerinin mamülleri/mefulleri olup Kâne'den önce gelmişlerdir.

Kıyası Kâne'nin haberi, cümle olduğunda, hem Kâne'den hem de Kâne'nin isminden sonra gelmek zorundadır. Haberin mamülü ise Kâne'den önce gelebilmektedir.

Kâne'nin haberi müfred ya da şibih cümle olduğunda ise bunun altı farklı durumu vardır²⁹:

1- Kâne'nin haberinin zorunlu olarak isminden sonra gelmesi. Bu ise iki şekilde olur:

- a- Eğer Kâne'nin haberi ismine takdim edildiğinde bir karışıklık olacak ve ismi haberinden ayırt edilemeyecekse bu durumda haberinin sonra gelmesi zorunludur. Örneğin;

²⁷ A'râf, 7/177.

²⁸ Sebe', 34/40.

²⁹ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, 569.

كَانَ شَرِيكِي أَخِي. *Ortağım kardeşimdi.*

كَانَتْ أُخْتِي طَبِيبِي. *Kız kardeşim doktorumdur.*

cümlelerinde haber, isme takdim edilmiş olsaydı bu durumda karışıklık olacak ve hangisinin ismi hangisinin de haberi olduğu bilinmeyecekti. Takdim veya tehirde anlam bakımından fark vardır, zira Kâne'nin ismi mahkûmun aleyh, haberi ise mahkûmun bihtir. Buna göre anlam değişecektir.

- b- Kâne'nin **haberinde hasr** varsa bu durumda haber zorunlu olarak sonra gelir. Bu ise ya menfî cümlelerin illa [إلا] ile hasredilmesi, ya da cümlelerin başına innemâ [إنما] edatının getirilmesiyle olur. Örneğin;

مَا كَانَ التَّارِيخُ إِلَّا الْحَبْرَ الصَّادِقَ. *Tarih ancak doğru haberdir.*

cümlesinde mahsurun fih olan الْحَبْرَ الصَّادِقَ Kâne'nin haberidir ve zorunlu olarak sonra gelmiştir. Çünkü mahsûrun fih'in illa [إلا] ile bitişmiş olması ve sonra gelmesi gerekir. Hasr'ın diğer şeklini aynı örnek üzerinden şu şekilde ifade edebiliriz:

إِنَّمَا كَانَ التَّارِيخُ الْحَبْرَ الصَّادِقَ. *Tarih ancak doğru haberdir.*

Kural gereği innemâ [إنما] edatı ile yapılan hasr'larda mahsûrun fih'in innemâ [إنما] ile arasının açılması ve sonra getirilmesi zorunludur. Bu cümlede de mahsurun fih olan الْحَبْرَ الصَّادِقَ terkibi, kurala uygun olarak innemâ [إنما] edatından sonra ve Kâne ile arasında ismi olduğu halde gelmiştir.

Her iki örnekte eğer haber önce gelmiş olsaydı bu durumda maksat değişecek ve hasr ile hedeflenen netice gerçekleşmeyecekti.

- 2- Kâne'nin **haberinin zorunlu olarak sadece isminden önce gelmesi**. Yani haber Kâne ile ismi arasına girer. Bu ise Kâne'nin isminin, habere dönen bir zamire muzaaf olduğu durumlarda gerçekleşir. Örneğin;

يُعْجِبُنِي أَنْ يَكُونَ لِلْعَمَلِ أَهْلُهُ. *İşin, eblî kimselerin elinde olması boşuma gider.*

cümlesinde أَهْلُهُ terkindeki zamir لِلْعَمَلِ kelimesine dönmektedir. Bu yüzden car ve mecrurdan oluşan Kâne'nin haberi, isminden önce gelmiştir. Eğer cümle;

يُعْجِبُنِي أَنْ يَكُونَ أَهْلُهُ لِلْعَمَلِ.

şeklinde kurulmuş olsaydı, bu durumda cümle doğru olmayacaktı. Zira أَهْلُهُ terkindeki zamir lafız ve rütbe bakımından daha sonra gelen bir kelimeye dönmektedir.

- 3- Kâne'nin haberinin zorunlu olarak Kâne'den ve isminden önce gelmesi. Kâne'nin haberi, soru isimleri ve haber ifade eden Kem [كم] gibi başta gelmesi zorunlu isimlerden biri olursa bu durumda haber Kâne'den ve isminden önce gelir. Örnek:

أَيْنَ كَانَ الْمُدِيرُ؟ *Müdür neredeydi?*

وَكَمْ مَرَّةً كَانَتْ زِيَارَةُ الْمَعَالِمِ الْمَشْهُورَةِ! *Meşhur tarihi eserler nice kez ziyaret edilmiştir!*

وَقَدْ كَانَ دُكْرِي لِلْفِرَاقِ يَرُوعُنِي فَكَيْفَ أَكُونُ الْيَوْمَ وَهُوَ يَقِينٌ

Ayrılığı düşünmek beni endişelendirip dururken, ayrılığın çattığı bu günde ben nasıl olurum?

- 4- Kâne'nin haberinin zorunlu olarak Kâne ile ismi arasında ya da her ikisinden sonra gelmesi. Kâne'nin başına, başta bulunması zorunlu edatlardan birinin gelmesi ve bu edat ile Kâne'nin arasının bir fâsıl ile açılmasının caiz olmadığı hallerde Kâne'nin haberi zorunlu olarak Kâne ile ismi arasında ya da her ikisinden sonra gelir. Örneğin başta gelmesi zorunlu olup soru harflerinden biri olan Hel [هل] ile başlayan aşağıdaki soru cümlesinde haber ortada ya da sonda gelmiştir:

هَلْ كَانَ الرَّجُلُ صَادِقًا؟ *Adam doğru sözlü müydü?*

هَلْ كَانَ صَادِقًا الرَّجُلُ؟ *Adam doğru sözlü birimiydi?*

- 5- Kâne'nin haberinin zorunlu olarak Kâne ile ismi arasında ya da her ikisinden önce gelmesi. Bu durum iki şekilde olur:

- a- Kâne'nin ismi, Kâne'nin haberine veya onunla alakalı bir şeye dönen zamire muzaaf olduğu durumlarda haber zorunlu olarak Kâne ile ismi arasında ya da her ikisinden önce gelir. Örnek:

كَانَ فِي الدَّارِ صَاحِبُهَا. *Evde sabibi vardı.*

فِي الدَّارِ كَانَ صَاحِبُهَا. *Evde sabibi vardı.*

كَانَ مَعَ الطِّفْلِ أَخُوهُ. *Çocukla birlikte kardeşi vardı.*

مَعَ الطِّفْلِ كَانَ أَخُوهُ. *Çocukla birlikte kardeşi vardı.*

Bu örneklerde haber ortada ya da önce gelmiştir. Çünkü bu şekilde olmaması halinde, isme bitişen zamir lafız ve rütbe bakımından daha sonra gelen bir şeye raci olacaktı ki bu da nahiv kurallarına aykındır.

- b- Kâne'nin isminde hasır varsa bu durumda haber zorunlu olarak Kâne ile ismi arasında ya da her ikisinden önce gelir³⁰. Örnek:

مَا كَانَ جَالِسًا إِلَّا مُحَمَّدٌ. *Sadece Muhammed oturuyordu.*

مَا جَالِسًا كَانَ إِلَّا مُحَمَّدٌ. *Sadece Muhammed oturuyordu.*

Yukarıdaki ilk örnekte haber ortada, ikinci örnekte ise her ikisinden önce gelmiştir. Eğer mahsurun fih olan Kâne'nin ismi takdim edilmiş olsaydı hasır üslubu bozulacak ve hedeflenen mana oluşmayacaktı. Diğer bir ifadeyle haber sonra gelmiş olsaydı, Kâne'nin isminde hasır olmayacak ve cümlenin manası değişecekti.

- 6- Kâne'nin haberi için her üç halin caiz olması. (Kâne ve isminden sonra gelmesi, her ikisinden önce gelmesi ya da ikisinin arasında gelmesi) Yukarıdaki maddelerde zikredilen haller dışında haber, Kâne'den önce, sonra veya Kâne ile ismi arasında gelebilir. Örnek:

كَانَ الْخَطِيبُ مُؤْتِرًا. *Hatip etkili idi.*

كَانَ مُؤْتِرًا الْخَطِيبُ. *Etkiliydi hatip.*

³⁰ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, 572.

مُؤْتِرًا كَانَ الْحَطِيبُ. (Çok) Etkiliydi hatip.

كَانَ خُلُقُ الْمَرْءِ سِلَاحَهُ. Kişinin ahlakı silabıydı.

كَانَ سِلَاحَهُ خُلُقُ الْمَرْءِ. Silabıydı kişinin ahlakı.

بِسِلَاحِهِ كَانَ خُلُقُ الْمَرْءِ. (Güçlü) Silabıydı kişinin ahlakı.

7- Kâne'nin Haberi ile ilgili diğer hükümler:

Yukarıda Kâne'nin haberi ile ilgili bazı bilgilere yer verdik; haberin cümle, şibih cümle ya da müfred gelmesi, müfred olan haberin Kâne ve ismine takdimi, tehiri ve ortada gelmesi gibi hallerinden bahsettik. Şimdi de müfred olan haberin mamülünün Kâne'ye takdimi ile ilgili hususlara değinmek istiyoruz.

Kâne'nin haberi müfred olup zahir bir ismi refederse, haberin tek başına Kâne'ye takdim edilmesi mümkün değildir. Örneğin, "كَانَ الرَّجُلُ نَبِيًّا" "Adamın maksadı yüce idi." cümlesinde Kâne'nin haberini, mamülünü almaksızın Kâne'ye takdim ederek "كَانَ الرَّجُلُ نَبِيًّا" şeklinde bir cümle kurmak doğru değildir. Çünkü müfred haberin, mamülü almaksızın tek başına Kâne'ye takdimi caiz değildir. Eğer haber mamülü ile birlikte takdim edilirse bu durumda cümle doğru olur. Yani "كَانَ الرَّجُلُ نَبِيًّا" şeklindeki bir cümle doğrudur. Aynı durum "كَانَ الْمُعَنِّي سَاحِرًا صَوْتُهُ." "Şarkıcının sesi büyüleyiciydi." cümlesi için de geçerlidir. "كَانَ الرَّجُلُ نَبِيًّا" cümlesi yanlış iken "كَانَ الرَّجُلُ نَبِيًّا" cümlesi doğrudur³¹.

Eğer müfred olan haberin mamülü mansub ise bu durumda haberin Kâne'ye takdimi, pek hoş karşılanmamakla birlikte caizdir. Çünkü bu şekil kullanım pek yaygın değildir. Örneğin "كَانَ الرَّجُلُ رَاكِبًا الطَّيَّارَةَ." "Adam uçağa binmiş idi." cümlesinde haberin tek başına, mamülü almaksızın takdim edilerek "كَانَ الرَّجُلُ رَاكِبًا" şeklinde kurulması caizdir³².

³¹ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-V'âfi*, I, 576.

³² Abbas Hasan, *a.g.e.*, a.y.

Eğer haberin mamülü car-mecrur ya da zarf ise bu durumda haberin tek başına Kâne'ye takdimi caizdir ve iyidir. Örneğin "كَانَ الْعَامِلُ مُتَعَبًا صَبَاحًا." "İşçi sabableyin yorgun idi." ve "كَانَ الْمُدِيرُ نَائِمًا فِي بَيْتِهِ." "Müdür evinde uyuyor idi." cümlelerinin, haberleri takdim edilerek "مُتَعَبًا كَانَ الْعَامِلُ صَبَاحًا." "Yorgundu işçi sabableyin." ve "نَائِمًا كَانَ الْمُدِيرُ فِي بَيْتِهِ." "Uyuyordu müdür evinde." şeklinde ifade edilmesi caizdir.

Müfred olan haberin mamülünün takdimi ile ilgili olarak şu mesele de akla gelebilir. Acaba müfred olan haberin mamülü, Kâne ile ismi arasına gelebilir mi? Yani "كَانَ الْمُسَافِرُ رَاكِبًا سَفِينَةً." "Gelen kişi, arabaya biniyor idi." ve "كَانَ سَفِينَةً الْمُسَافِرُ رَاكِبًا سَفِينَةً." "Yolcu, gemiye biniyor idi." cümlelerinde mamül olan سَفِينَةً ve سَفِينَةً kelimeleri Kâne ile ismi arasına gelebilir mi? Burada şunu ifade etmek gerekir ki سَفِينَةً ve سَفِينَةً kelimelerinden her biri haber olan رَاكِبًا kelimelerinin mamülü olup Kâne'nin mamülü değildir. Eğer bir amilin mamülü başka bir amilden sonra gelecek olursa bu durumda Arapça cümle yapısına ve cümle kuruluşunda esas olan "bir amile başka bir amilin mamülü doğrudan bitişmez" kuralına aykırı olacağına bu tür cümleler doğru değildir³³. Yani yukarıdaki cümlelerin şu şekilde terkibi doğru değildir:

"كَانَ سَفِينَةً الْمُسَافِرُ رَاكِبًا." "كَانَ سَفِينَةً الْقَادِمُ رَاكِبًا."

Ancak müfred olan haberin mamülü şibih cümle (zarf veya car-mecrur) olursa bu durumda mamülün Kâne'den sonra gelmesi caizdir. Çünkü şibih cümlelerin kendi amilinin dışında başka bir amilden sonra gelmesi caizdir. İbn Mâlik bu hususu Elfiye'sinde şu şekilde ifade etmektedir:

وَأَلْيَى الْعَامِلِ مَعْمُولُ الْخَبَرِ إِذَا ظَرَفًا أَتَى أَوْ حَزَفَ جَرَّ³⁴

Haberin mamülü Amil olan (Kâne)den sonra gelmez; ancak zarf olması ya da harfi cer olması hariç.

Örneğin;

كَانَ الْعَصْفُورُ نَائِمًا عَلَى الشَّجَرَةِ. Serçe ağacın üzerinde uyuyordu.

³³ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-V'âfi*, I, 576-577.

³⁴ Bkz. İbn Mâlik, *Elfiyetu İbn Mâlik*, s. 91.

كَانَ النَّمْلُ مُجْتَمِعًا فَوْقَ الْعُصْنِ. Karınca, dalın üzerinde toplanıyordu.

cümlelerini şu şekilde ifade etmek de doğrudur:

"كَانَ عَلَى الشَّجَرَةِ الْعُصْفُورُ نَائِمًا." "كَانَ فَوْقَ الْعُصْنِ النَّمْلُ مُجْتَمِعًا."

Bu açıklamalardan Müfred olan haberin mamülünün Kâne ile ismi arasına, şibih cümle olmadığı müddetçe giremeyeceği anlaşılmaktadır. Peki müfred olan haberin, mamülü ile birlikte, Kâne ile ismi arasına girmesi mümkün müdür? Bu soruya verilecek cevap "Evet, mümkündür." Örneğin; "كَانَ الطَّالِبُ قَارِئًا الْكِتَابِ." "Öğrenci kitabı okuyordu." cümlesini sadece mamülü takdim ederek "كَانَ الطَّالِبُ قَارِئًا الْكِتَابِ" şeklinde terkipli cümle doğru değildir. Fakat aynı cümleyi, haber ile mamülünü birlikte takdim ederek "كَانَ قَارِئًا الْكِتَابِ الطَّالِبُ" şeklinde kurduğumuzda cümle sahih olmaktadır³⁵.

8- Kâne Fiilinin zaid olması:

Kâne fiilinin, yukarıda görüldüğü üzere Arap dilinde, tam ve nakis fiil olarak kullanımı vardır. Bunlara ilave olarak Kâne fiili bazen farklı amaçlarla cümlede zaid olarak gelebilmektedir. Araplardan Kâne fiilinin mazi sığısıyla zaid olarak nakledildiği pek çok cümle rivayet edilmiştir. Bu cümleler; mübteda-haber, fiil-fail, ism-i mevsul-sıla cümlesi, sıfat-mevsuf, ma'tûf-ma'tufun aleyh, harf-i cer-mecrur isim, ta'accüb Mâ'sı-ta'accüb fiili gibi mütelâzım yani birbirinden ayrılmayan, birinin varlığı diğerine bağlı olan terkipler içeren cümlelerdir ve zaid olan Kâne bu terkiplerin ortasında fazlalık (haşv) olarak bulunmaktadır³⁶. Bu terkiplere ait örnek cümleleri şu şekilde sırlamak mümkündür:

Mübteda-haber:

الْقَطَارُ كَانَ قَادِمًا. Tren gelmekte idi.

Fiil-fail:

لَمْ يَتَكَلَّمْ كَانَ عَالِمًا. Hiçbir alim konuşmadı.

İsm-i mevsul-sıla cümlesi:

³⁵ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, 576-577.

³⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, 579.

أَقْبَلَ الَّذِي كَانَ عَرَفْتُهُ. *Tanıdığım kişi geldi.*

Sıfat-mevsuf:

فَصَدْتُ لِرِيَاةِ صَدِيقٍ كَانَ مَرِيضٍ. *Hasta bir arkadaşın ziyaretini amaçladım.*

Ma'tûf-ma'tufun aleyh:

الصَّدِيقُ مُخْلِصٌ فِي الشَّدَّةِ كَانَ وَالرَّخَاءِ. *Arkadaş, darlıkta ve bollukta samimi idi.*

Harf-i cer-mecrur isim:

الْقَلَمُ عَلَى كَانَ الْمَكْتَبِ. *Kalem sıranın üzerindeydi.*

Ta'accüb Mâ'sı-ta'accüb fiili:

مَا كَانَ أَطِيبَ كَلَامِكَ. *Sözün ne kadar tatlıydı!*

مَا كَانَ أَجْمَلَ الرَّبِيعِ. *Bahar ne kadar güzeldi!*

مَا كَانَ أَعْدَلَ عُمَرَ. *Ömer (ra) ne kadar adaletliydi!*

Abdullah b. Revâha (ra)'nın Hz. Peygamber (sas) hakkında söylemiş olduğu şu beyit de ta'accübe dair güzel bir örnektir:

مَا كَانَ أَشْعَدَّ مَنْ أَجَابَكَ آخِذًا بِهَذَاكَ، مُجْتَنِبًا هَوَى وَعِنَادًا³⁷

Kendi beva ve inadını terkediş Senin yolunu takip ederek sana icabet eden kişi ne kadar baktıyardı!

Kâne'nin zaid olarak en fazla geldiği yer ta'accüb sıgasıdır. Öyle ki ta'accüb üslubundaki kullanımı, Kâne'nin zaid oluşuna kıyas olacak derecede meşhurdur.

Yukarıdaki açıklamalardan Kâne'nin zaid olarak kullanılabilmesi için iki şart gerekmektedir:

- 1- **Mazi kipinde olması:** Kâne'nin muzari kipiyle zaid olarak gelmesi Arap dilinde neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu yüzden nahivciler buna iltifat etmemiş ve bunun üzerine kaide bina etmemişlerdir³⁸. Kâne'nin zaid olabilmesi için mazi kipinde olması şarttır.

³⁷ Bkz. el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî alâ Elîfyeti İbn-i Mâlik el-Müsemmâ "Menbecu's-Sâlik ilâ Elîfyeti İbn Mâlik"* (thk. Muhyiddin Abdulhamid), Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1939, IV, 189.

³⁸ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, 579.

- 2- Mütelâzım, yani birbirinden ayrılmaz, birinin varlığı diğerine bağlı terkipler arasında bulunması: Bu da ancak mübteda-haber, fiil-fail, ism-i mevsul-sıla cümlesi, sıfat-mevsuf gibi terkipler arasında olabilir.

Kâne fiili cümlede zaid olarak bulunduğunda amel etmez, dolayısıyla fail, meful, isim, haber gibi bir mamüle ihtiyaç duymaz. Kendisi amel olmadığı gibi bir başkasının da mamülü değildir. Bu yüzden, cümleden hazfedilmesi durumunda cümlenin yapısı bundan etkilenmez ve anlam bozulmaz.

Kâne fiili cümlede fazlalık olarak bulunduğundan hazfedilmesi durumunda cümlenin temel anlamında bir eksiklik olmaz. Zâid olan Kâne'nin cümleye katacağı şey, anlamı pekiştirme ve var olan anlamı güçlü bir şekilde ifade etmektir. Buna ilave olarak cümleye mazi anlamı verir ve zikredilen hadisenin geçmiş zamanda meydana geldiğini ifade eder. Örneğin;

"الْوَالِدُ رَحِيمٌ." *Baba merhametlidir.*

cümlesinde merhamet babaya nisbet edilmektedir. Bu cümleyi yemin üslubu veya İinne [إِنَّ] ile tekrar kurduğumuzda mana değişmemekte ama cümle anlam bakımından daha güçlü ve pekiştirilmiş olmaktadır:

وَاللّٰهُ الْوَالِدُ رَحِيمٌ. *Allah'a yemin olsun ki baba merhametlidir.*

إِنَّ الْوَالِدَ رَحِيمٌ. *Şüphesiz baba merhametlidir.*

Aynı cümleyi Kâne ile kurduğumuzda da anlam aynı şekilde tekit edilmekte ve güçlenmekte, ilave olarak cümleye geçmiş zaman boyası da çalınmaktadır:

الْوَالِدُ كَانَ رَحِيمٌ. *Baba gerçekten merhametli idi.*

Burada Kâne, yukarıda da zikredildiği üzere, zaid olmasından dolayı fail, isim, haber veya daha başka bir mamül almamıştır. Eğer bunlardan birini almış olsaydı zaid olmayacak, bir etkiye sahip olduğundan dolayı da ya tam ya da nakıs fiil olacaktı. Bu yüzden zaid olan Kâne, cümlede anlamı pekiştirmek ve geçmiş zaman anlamı vermek için vardır. Varlığı ya da yokluğu cümlenin diziminde ve asıl anlamında bir değişiklik yapmaz³⁹.

³⁹ Abbas Hasan, *en-Nabvu'l-Vâfi*, I, 580; Zaid olan Kâne'nin Arap Dilinde kullanımı hakkında geniş bilgi için bkz. Cevâd b. Muhammed b. Dahîl, "Kâne ez-Zâide", *Mecelletu Câmi'ati'l-Melik Su'ûd*, Cilt: 18, Âdâb: 1, Riyad 2004, s.38.

9- Kâne'nin ve mamüllerinin hazfedilmesi:

Amel eden bir fiilde asıl olan fiilin kelimada zikredilmesidir. Fakat Kâne fiili, sözde zikredildiği ya da hazfedildiği durumlarda dahi amel etmektedir. Bu yönüyle diğer kardeşlerinden(benzerlerinden) ayrılmaktadır. Az önce ifade edildiği üzere, asıl olan Kâne fiilinin mamülleriyle birlikte cümlede zikredilmesi ve amel etmesi, her ögenin cümleyi oluşturmada üzerine düşen görevi yapması ve istenen manayı ifade etmesidir. Fakat bazı belâğî maksatlardan dolayı bu asıl kaide bazen terk edilir ve bu öğelerden biri veya bir kaç hazfedilebilir. Kâne ile ilgili hazifler dört şekilde olup bunlardan iki tanesi vacip(zorunlu) iki tanesi ise caiz(mümkündür). Bunları aşağıdaki biçimde özetlemek mümkündür⁴⁰:

a) Sadece Kâne'nin hazfedilmesi:

Bir şeyin başka bir şeye sebep kılındığı yerlerde, **Masdariyye En** [أَنْ]’inden sonra gelen Kâne'nin yerine ivaz olarak Mâ [مَا] edatı getirilerek hazfedilmesi vaciptir. İbn Mâlik bu hususu şu beyitle ifade eder:

وَيُعَدُّ "أَنْ" تَعْوِيضًا "مَا" عَنْهَا إِثْكَبَ كَمِثْلِ "أَمَا أَنْتَ بَرًّا فَأَقْتَرِبَ"

Müellif bu beyitte; En [أَنْ] edatından sonra, Mâ [مَا]’nın Kâne’den ivaz getirildiğini ve hazfedildiğini "أَمَا أَنْتَ بَرًّا فَأَقْتَرِبَ" cümlesini örnek vererek ifade etmektedir⁴¹.

Bu çeşit hazfi farklı bir örnek üzerinden şu şekilde açıklamak mümkündür:

أَمَا أَنْتَ غَنِيًّا فَيَصَدَّقْ. *Zengin olman sebebiyle sadaka ver.*

cümlesi nahivcilere göre aslında şu şekildedir:

تَصَدَّقْ لِأَنَّ كُنْتَ غَنِيًّا.

Sonra En [أَنْ]’in başındaki Lam [ل] harfi cerri, sözü daha hafif kılmak için hazfedilmiştir. Bu çeşit hazif dilde caizdir ve kıyasa uygundur. Böylelikle cümle şu şekilde olur:

تَصَدَّقْ أَنْ كُنْتَ غَنِيًّا.

⁴⁰ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-V'çfi*, I, 582-586.

⁴¹ Bkz. İbn Mâlik, *Elfiyetu İbn Mâlik*, s. 91. Cümle asıl itibarıyla şu şekildedir: "أَقْتَرِبَ لِأَنَّ كُنْتَ بَرًّا."

Ardından En [أَنْ] ve başında bulunduğu cümle başa geçmiş, yani illet ma'lûle takdim edilmiştir:

أَنْ كُنْتُ غَنِيًّا تَصَدَّقُ.

Daha sonra Kâne fiili hazfedilmiş ve yerine Mâ [مَا] ismi getirilerek En [أَنْ] ile idğam edilmiş, böylece Emmâ [أَمَّا] haline gelmiştir. Burada Kâne'nin hazfı vaciptir, çünkü kendisinin yerini tutacak bir ivaz vardır. Geriye Kâne'nin ismi olan muttasıl muhatab zamiri Te [تَ] kalmıştır. Merfu muttasıl zamir tek başına duramayacağı için onun yerine, aynı manayı eda edecek merfu munfasıl zamir olan Ente [أَنْتَ] getirilmiştir. Bütün bu değişikliklerden sonra cümle şu hale gelmiştir:

أَمَّا أَنْتَ غَنِيًّا تَصَدَّقُ.

Daha sonra cümle şart üslubuna benzerliğinden dolayı ma'lûlün başına Fe [فَ] getirilmiş ve cümle en sonunda şu şekle bürünmüştür:

أَمَّا أَنْتَ غَنِيًّا فَيَصَدَّقُ.

Kâne'nin zorunlu olarak hazfedildiği bu gibi yerlere dair şu örnek cümleler de verilebilir:

أَمَّا أَنْتَ قَوِيًّا فَاعْمَلْ بِجِدِّ. *Güçlü olman sebebiyle ciddi şekilde çalış.*

أَمَّا أَنْتَ شَابًا فَحَافِظْ عَلَى شَبَابِكَ بِالْحِكْمَةِ. *Genç olman sebebiyle gençliğini akılluca koru⁴².*

أَبَا حُرَاشَةَ أَمَّا أَنْتَ ذَا نَفَرٍ فَإِنَّ قَوْمِي لَمْ تَأْكُلْهُمْ الضُّيْعُ

Ey Ebû Hurâşe! Çok adamım var diye övünme. Benim halkımı sırtlanlar yemedi ya!⁴³

⁴² Abbas Hasan, *en-Nabvu'l-V'âfi*, I, 583.

⁴³ Beyit Abbâs b. Mirdâs'a aittir. Bkz. Abbâs b. Mirdâs, *Dîvânü'l-Abbâs b. Mirdâs es-Selâmî* (thk. Yahya el-Cebbûrî), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1991, s. 106. Ebû Hurâşe, şair Hufâf b. Nudbe'nin künyesidir. Abbâs bu beyitte, adamlarının çokluğuyla böbürlenmiş Ebû Hurâşe'ye cevaben, kendi halkının Allah yolunda cihat ettiklerini ve bu yüzden sayılarının azaldığını, yoksa açlık ve fakirlik sebebiyle sırtlanlar tarafından yenilmediklerini, bu yüzden halkının çokluğuyla övünmemesini ifade etmektedir. İstîshada konu olan kısmın aşl şu şekildedir: " أَنْتَ ذَا نَفَرٍ

" أَنْتَ ذَا نَفَرٍ" Bkz. el-Eşmûnî, *Menbecu's-Sâlik*, I, 388.

b) Kâne ve isminin hazfedilmesi:

Arap dilinde şart ifade eden İn [إِنْ] ve Lev [لَوْ]'den sonra gelen Kâne ve isminin hazfedilip haberinin kalması caizdir ve yaygın bir haldir. İbn Malik bu durumu şu beyitle özetler:

وَيَحْذِرُونَهَا وَيُبْتِغُونَ الْحَبْرَ وَبَعْدَ "إِنْ" وَ"لَوْ" كَثِيرًا ذَا اشْتِهَارٍ⁴⁴

(Kâne'yi) hazfederler ve haberi bırakırlar, bu durum İn [إِنْ] ve Lev [لَوْ]'den sonra çok olur ve meşhurdur.

Kâne'nin İn [إِنْ]'den sonra hazfedilmesini şu cümleyle açıklayabiliriz:

الْمَرْءُ مُحَاسَبٌ عَلَى عَمَلِهِ؛ إِنْ خَيْرًا يَكُنِ الْجَزَاءُ خَيْرًا، وَإِنْ شَرًّا يَكُنِ الْجَزَاءُ شَرًّا.

Kişi yaptıklarından hesaba çekilecek; eğer hayırsa karşılığı da hayır olacak, eğer şer ise karşılığı da şer olacaktır.

Cümle asıl itibarıyla şu şekildedir:

الْمَرْءُ مُحَاسَبٌ عَلَى عَمَلِهِ؛ إِنْ كَانَ الْعَمَلُ خَيْرًا يَكُنِ الْجَزَاءُ خَيْرًا، وَإِنْ كَانَ الْعَمَلُ شَرًّا يَكُنِ الْجَزَاءُ شَرًّا.

Cümlede görüleceği üzere Kâne ve ismi hazfedilmiştir.

Yine şair Nu'mân b. el-Münzir'in nedimine söylediği şu beyitte Kâne ve ismi, İn [إِنْ]'den sonra hazfedilmiştir⁴⁵:

قَدْ قِيلَ مَا قِيلَ إِنْ صِدْقًا وَإِنْ كَذِبًا فَمَا اعْتَدَاكَ مِنْ قَوْلٍ إِذَا قِيلًا⁴⁶

Yalan da olsa doğru da olsa söylenen söylenmiştir. Söz söylendikten sonra özür dilesen ne işe yarar ki!

Burada hazfedilen Kâne ve ismi şu şekildedir:

... إِنْ كَانَ الْقَوْلُ صِدْقًا وَإِنْ كَانَ الْقَوْلُ كَذِبًا...

⁴⁴ İbn Mâlik, *Ejfyetu İbn Mâlik*, s. 91.

⁴⁵ el-Eşmûnî, *Menbecu's-Sâlik*, I, 381.

⁴⁶ Bkz. Sibeveyh, *el-Kitâb* (thk. Abdusselâm Muhammed Harun), Mektebetu'l-Hancı, Kahire 1988, I, 260; Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-Arab*(thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn), Mektebetu'l-Hancı, Kahire 1997, IV, 10.

Lev [لَوْ]'den sonra hazfedilmesine örnek:

تَعَوَّدَ الرِّيَاضَةَ وَلَوْ سَاعَةً فِي الْيَوْمِ، وَاحْتَدَرَ الْإِزْهَاقَ وَلَوْ بُرْهَةً قَصِيرَةً.

Günde bir saat de olsa spor yapmayı alışkanlık haline getir; çok kısa bir müddet dahi olsa bitkinlikten sakın.

Cümle asıl itibariyle şu şekildedir:

تَعَوَّدَ الرِّيَاضَةَ وَلَوْ كَانَتْ الرِّيَاضَةُ سَاعَةً فِي الْيَوْمِ، وَاحْتَدَرَ الْإِزْهَاقَ وَلَوْ كَانَ الْإِزْهَاقُ بُرْهَةً قَصِيرَةً.

Bu cümlede Kâne ve ismi hazfedilmiş ama haber olduğu gibi kalmıştır.

Yine şâirin şu beyitinde de Kâne ve ismi hazfedilmiş, buna karşılık haber cümlede zikredilmiştir:

لَا يَأْتِنُ الدَّهْرُ دُوَّ بَعْجِي وَلَوْ مَلِكًا جُنُودُهُ ضَاقَ عَنْهَا السَّهْلُ وَالْجَبَلُ⁴⁷

Ordusu dağlara ve ovalara sığmayan bir kral olsa da çalim, çamanın musibetlerinden emin olamaz.

Beyitte hazfedilen Kâne ve ismi aslında şu şekildedir:

...وَلَوْ كَانَ دُوَّ الْبَعْجِي مَلِكًا...

Aynı şekilde Hz. Peygamberin (sas) evlendirmek istediği bir sahabesine;

"اذْهَبْ فَأَتِمِّسْ وَلَوْ خَامِئًا مِنْ حَدِيدٍ"⁴⁸

"Demirden bir yük de olsa bir şeyler arayıp bul."

demesi gibi. Aslında cümle "...وَلَوْ كَانَ مَا تَلَمَّسُهُ خَاتِمًا مِنْ حَدِيدٍ" şeklindedir.

Bu tür hazfe şu cümle de örnek verilebilir:

أَعْطِنِي وَلَوْ دِرْهَمًا. Bir dirhem de olsa bana ver.

Cümle asıl itibariyle "أَعْطِنِي وَلَوْ كَانَ عَطَاؤُكَ دِرْهَمًا." şeklindedir. Görüldüğü üzere Lev [لَوْ]'den sonra gelen Kâne ve ismi hazfedilmiştir.

⁴⁷ Beyitin kime ait olduğu bilinmemektedir. Bkz. İbn Hişâm, *Avâhu'l-Mesâlik*, I, 262-263.

⁴⁸ Bkz. Buhârî, Nikâh, 32; Libâs, 49; Tirmizi, Nikah, 22.

c) Kâne ve haberinin hazfedilmesi:

Kâne'nin haberi ile birlikte hazfedilmesi dilde az görülmele beraber caizdir. Bu tür hazif bir önceki maddede zikrettiğimiz ve şart ifade eden İn [إِنْ] ve Lev [لَوْ]'den sonra gerçekleşmektedir.

İN [إِنْ]'den sonra hazfedilmesine örnek:

الْمَرْءُ مُحَاسَبٌ عَلَى عَمَلِهِ، إِنْ خَيْرٌ فَخَيْرٌ وَإِنْ شَرٌّ فَشَرٌّ.

Kişi yaptıklarından hesaba çekilecek; eğer amelinde hayır varsa karşılığı da hayır olacak, eğer şer varsa karşılığı da şer olacaktır.

Cümle asıl itibariyle şu şekildedir:

الْمَرْءُ مُحَاسَبٌ عَلَى عَمَلِهِ، إِنْ كَانَ فِي عَمَلِهِ خَيْرٌ فَجَزَاؤُهُ خَيْرٌ وَإِنْ كَانَ فِي عَمَلِهِ شَرٌّ فَجَزَاؤُهُ شَرٌّ.

Cümlede İn [إِنْ]'den sonra gelen "كَانَ فِي عَمَلِهِ" ibaresi hazfedilmiştir⁴⁹.

LEV [لَوْ]'den sonra hazfedilmesine örnek:

أَطْعِمِ الْفَقِيرَ وَلَوْ رَغِيْفٌ. *Fakire, tek bir ekemek dabi olsa yedir.*

Cümle asıl itibariyle şu şekildedir:

أَطْعِمِ الْفَقِيرَ وَلَوْ كَانَ فِي بَيْتِكُمْ رَغِيْفٌ. أَطْعِمِ الْفَقِيرَ وَلَوْ يَكُونُ عِنْدَكُمْ رَغِيْفٌ.

Cümlede Kâne ve haberi olan "كَانَ فِي بَيْتِكُمْ" ile "يَكُونُ عِنْدَكُمْ" ibareleri hazfedilmiştir.

d) Kâne'nin her iki mamülü ile birlikte hazfedilmesi:

Kâne'nin her iki mamülü (ismi ve haberi) ile birlikte şart ifade eden İn [إِنْ]'den sonra hazfedilmesi vaciptir. Fakat bu hazif çeşidi belirli bir üslup için geçerlidir. Örneğin;

اَذْهَبْ إِلَى الْقَرْيَةِ صَبِيْغًا، إِمَّا لَا. *Köye yazın git, eğer (başka yer) yoksa.*

⁴⁹ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, 584.

cümlesinde Kâne ve mamülleri olan ismi ve haberi hep birlikte hazfedilmiştir. Nahivcilere göre cümle aslında şu şekildeydi:

أَذْهَبَ إِلَى الْقَرْيَةِ صَبِيًّا إِنْ كُنْتَ لَا تَذْهَبُ إِلَى
غَيْرِهَا. *Başka yere gitmiyorsan, köye yazın git.*

Bu cümlede; şart fiili olan Kâne ile birlikte, Kâne'nin ismi ve haberi hazfedilmiş, fakat haberin başındaki Nefiy edatı olan Lâ [لا] bırakılmıştır. Kâne'nin yerine ise Mâ [ما] kelimesi ivaz olarak getirilmiştir. Kâne fiilinden ivaz getirildiğinde hazfedilmesi vacip olur, çünkü hem kendisi hem de ivaz olarak getirilen Mâ [ما]'nın bir cümlede bulunması mümkün değildir. Burada İn [إن] şart edatı Mâ [ما]'ya idğam edilmiş ve cümle "إِنَّمَا لَا" haline dönüşmüştür. Burada şartın cevabı hazfedilmiştir, çünkü öncesi cevaba delalet etmektedir. Şartın cevabını örneğin şu şekilde takdir etmek mümkündür: "فَأَفْعَلْ هَذَا."

Şu diyalogda geçen son cümledeki ifadede aynı şekilde Kâne fiili, ismi ve haberi hazfedilmiştir:

أَحْمَدُ: سَاعِدِ الْمُحْتَاجَ بِنِعْضِ الْمَالِ. *Abmet: Muhtaca, biraz parayla yardım et.*
عَلِيٌّ: لَيْسَ عِنْدِي مَا يَرِيدُ عَلَيَّ حَاجَتِي. *Ali: İhtiyacımdan fazla yanımda para yok.*
أَحْمَدُ: سَاعِدْهُ بِالْمُعَامَلَةِ الْكَرِيمَةِ، إِنَّمَا فَلَا. *Abmet: Güzel davranışla ona yarım et, eğer yoksa (bir şeyin).*

Bu son cümlenin aslı şu şekildedir:

سَاعِدْهُ بِالْمُعَامَلَةِ الْكَرِيمَةِ، إِنْ كُنْتَ لَا تَمْلِكُ
غَيْرَهَا. *Başka bir şeye sahip değilsen, güzel davranışla ona yarım et.*

Bu ifadede, aynı yukarıdaki cümlede meydana gelen değişiklikler ve takdirler yapılmıştır. Nahivcilerin farzettikleri bu hazifler ve değişiklikler cümleyi izah ve kolaylaştırmak içindir.

Bu iki örnekte yapılan hazif vaciptir. Çünkü az önce de zikrettiğimiz üzere, ivaz ile ivazın yerine geçtiği kelimenin aynı cümlede bulunması mümkün değildir. Bu yüzden ivazın bulunduğu yerde hazif vaciptir. Bununla birlikte Kâne'nin mamülleri ile birlikte hazfinin caiz olduğu yerler de vardır. Bu yerlerden biri Kâne ve mamüllerinin, ivaz olmaksızın, şart ifade eden İn [إن]'den

sonra hafzedilmesidir⁵⁰. Örneğin şu diyalogda geçen ifadede hazif vuku bulmuştur:

أحمد: أَسَافِرُ وَإِنْ كَانَ الْبَرْدُ شَدِيدًا؟ *Abmet: Soğuk şiddetli de olsa yolculuğa çıkacak mısın?*

علي: نَعَمْ، وَإِنْ... *Ali: Evet, (soğuk şiddetli) olsa da.*

Cevabın aslı şu şekildedir:

أَسَافِرُ وَإِنْ كَانَ الْبَرْدُ شَدِيدًا. *Soğuk şiddetli olsa da yolculuğa çıkacağım.*

Aynı şekilde şu diyalogda geçen ifade de benzer şekilde olup hem Kâne hem de mamüllerinin hazfi caizdir:

أحمد: أَتُعْطِي السَّائِلَ وَإِنْ كَانَ أَجْنَبِيًّا؟ *Abmet: Yabancı da olsa dilenciye verecek misin?*

علي: نَعَمْ، وَإِنْ... *Ali: Evet, (yabancı) olsa da.*

Aslında cevap şu şekildedir:

نعم، أَنَا أُعْطِيهِ وَإِنْ كَانَ أَجْنَبِيًّا. *Evet, yabancı da olsa ona vereceğim.*

Yine şu beyitte geçen Kâne, her iki mamülü ile birlikte cümleden hafzedilmiştir:

قَالَتْ بَنَاتُ الْعَمِّ يَا سَلْمَى: وَإِنْ كَانَ فَقِيرًا مُعْدِمًا قَالَتْ: وَإِنْ⁵¹

Amca kızları dediler ki, Ey Selma! (Bu adamla) fakir ve yoksul olsa da mı (evleneceksin)? Dedim ki: (Fakir ve yoksul) olsa da!

Aslında beyitin sonu "كَانَ فَقِيرًا مُعْدِمًا" şeklinde olup burada hazif caiz olduğundan dolayı Kâne, ismi ve haberi hafzedilmiştir. Bu tür hazif, anlamda karışıklık olmaması durumunda ya da mahzufa delalet eden bir karinenin varlığı söz konusu olduğunda caizdir.

Özetle Kâne fiili iki halde cevazen, diğer iki halde ise vücuben hafzedilmektedir. Cevazen hafzedildiği durumlar ikinci ve üçüncü maddelerde izah edilmiştir. Vücuben hafzedildiği durumlar ise birinci ve dördüncü maddelerde zikredilmiştir. Zorunlu olarak hafzedildiği yerlerde Mâ [ما] edatı

⁵⁰ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, 585-586.

⁵¹ Beyit Ru'be b. el-Accâc'a aittir. el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*, IX, 14; el-Eşmûnî, *Menbecu's-Sâlik*, I, 15.

Kâne'den ivaz olarak zikredilmektedir ve bu tür cümlelerde Kâne'nin zikredilmesi mümkün değildir. Fakat cevazen hazfedildiği yerlerde Kâne'nin hazfi de zikredilmesi de mümkündür⁵².

10- Kâne'nin Muzarisinden Nun Harfinin Hazfedilmesi:

Kâne fiili tıpkı diğer fiiller gibi muzarisinin başına cezmeden bir edat geldiğinde meczum olur. Örneğin:

لَمْ أَكُنْ مِنْ أَعْوَانِ الشَّرِّ. Şerre yardım edenlerden olmadım.

لَمْ تَكُنْ مِنْ أَنْصَارِ اللَّيْمِ. Alçağa destek olanlardan olmadım.

Yine Hz. Ali (ra)'in şu sözünde olduğu üzere:

"لَا تَكُنْ عَبْدَ غَيْرِكَ، وَقَدْ جَعَلَكَ اللَّهُ حُرًّا."⁵³

Allah (cc) seni bir yaratmışken başkasının kölesi olma!

Bu örneklerde cezmedilen Kâne fiili aslında "لَمْ تَكُونُ" "لَمْ أَكُونُ" şeklinde Nun [ن] üzerine konan sükun ile meczumdur. Fakat burada iki sakin, yani vav [و] ve nun [ن] harfleri yan yana geldiğinden dolayı vav [و] zorunlu olarak hazfedilmiştir. Çünkü iltikâ-i sâkineyn caiz değildir. Bu sebeple Kâne fiili yukarıdaki örneklerde "لَمْ أَكُنْ" "لَمْ تَكُنْ" "لَا تَكُنْ" şekline dönüşmüştür.

Bu haldeki meczum fiilin tahfif sebebiyle sonundaki nun [ن] harfinin hazfedilmesi caizdir. Böylelikle yukarıdaki örnekler şu şekilde olur: لَمْ أَكُ "لَمْ أَكُ" "لَمْ تَكُ" "لَا تَكُ"

Cahiliye şairlerinin önde gelenlerinden Nâbiğatu'z-Zübyânî'nin en-Nu'mân b. el-Münzir'i methettiği ve kendisine atılan bir iftira sebebiyle özür dilediği kasidesinde geçen şu beyit buna güzel bir örnektir:

فَإِنْ أَلُكْ مَظْلُومًا فَعَبْدٌ طَلَمْتَهُ وَإِنْ تَلُكْ دَا عُنْتِي فَمِثْلُكَ يُعْتَبُ⁵⁴

⁵² Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, 582-586.

⁵³ İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nebi'l-Belâğa* (thk. Muhammed İbrahim), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabi, Bağdat 2007, XVI, 248.

⁵⁴ en-Nâbiğatu'z-Zübyânî, *Dîvânü'n-Nâbiğati'z-Zübyânî* (thk. Hamdû Tammâs), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2005, s.20.

Eğer ben mazlum olursam, senin zulmettiğin kullardan biri olurum.

Eğer sen razı olursan, senin gibisi ancak rıza göstererek özrü kabul eder.

Bu şekilde tahfif maksatlı yapılan hazif, hazfedilen nundan sonraki harf ister sakin ister harekeli olsun caizdir. Örneğin şu cümlelerde vuku bulan hazif doğrudur ve caizdir⁵⁵:

لَمْ أَكُ الَّذِي يُنْكِرُ الْمَعْرُوفَ. *İyiliği inkar eden olmadım.*

لَمْ تَكُ الصَّدِيقَ الْخَائِنَ. *İhanet eden arkadaş olmadım.*

Bu iki cümlede Kâne fiilinin nunu hazfedilmiş ve hemen arkasından gelen kelime ise sakin bir harf ile başlamaktadır.

لَمْ أَكُ مُحْتَاجًا لِأَحَدٍ. *Kimseye muhtaç olmadım.*

لَمْ تَكُ مُقْتَنِعًا بِمَا لَدَيْكَ. *Elindekine razı olmadım.*

Bu örneklerde ise Kâne fiilinin nunu hazfedilmiş fakat ardından gelen kelime harekeli bir harf ile başlamaktadır. İşte nunun hazfedildiği bu durumlarda, nundan sonraki harfin harekeli veya sakin olması caizdir. Eğer harekeli harf bir zamirse bu durumda nunun hazfedilmesi mümkün değildir. Örneğin aşağıdaki cümlelerde geçen fiillerden nunun hazfedilmesi caiz değildir.

وَصَلَّيْتُ حَبْرًا مُفْرَجًا فَإِنْ يَكُنْهُ فَأَنَا سَعِيدٌ الْخَطِّ.

Sevinçli bir haberi aldım, eğer gerçekleşirse ben şanslıyım demektir.

السُّبْحُ الْمُثْبِلُ عَلَيْنَا يُوحِي بِأَنَّهُ صَدِيقِي الْغَائِبِ؛ فَإِنْ يَكُنْهُ فَسَوْفَ نَسْعَدُ بِلِقَائِهِ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْهُ فَسَوْفَ نَأْسَفُ.

Bize doğru gelen karaltı, onun kaybolan arkadaşım olduğu izlenimini veriyordu. Eğer o ise, onunla karşılaştığımız için sevinecek, eğer değilse üzülecektik.

Burada "إِنْ لَمْ يَكُنْ إِلَّا هُوَ" ise "إِنْ لَمْ يَكُنْ إِلَّا هُوَ"; "إِنْ يَكُنْ إِلَّا هُوَ" ifadesi "إِنْ يَكُنْ إِلَّا هُوَ" anlamındadır⁵⁶.

⁵⁵ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, 588. Mağâlise bu tür hazfı caiz görmemektedir. Bkz. Mağâlise, *en-Nahvu's-Sâfi*, s.201.

⁵⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, 588.

Şunu da belirtmek gerekir ki nâkıs fiil olan Kâne'nin nununun hazfi ve ispatı ile ilgili yukarıda zikrettiğimiz hükümlerin hepsi tam olan Kâne için de geçerlidir. İbn Mâlik bu hususu şu şekilde ifade eder:

وَمِنْ مُضَارِعٍ لِكَانَ مُنْجَرِمٌ تُحْدَفُ نُونٌ وَهُوَ حَذَفٌ مَا التَّرِيمُ⁵⁷

Bu beyitte İbn Mâlik, ister tam ister nâkıs olsun Kâne'nin muzarisinin meczum olması durumunda sonundaki nun harfinin bazen hazfedilebileceğini ifade etmektedir. Arapların bu tür bir hazfi devamlı yapmadıklarını ve sıkı sıkıya bağlı kalmadıklarını, bazen yapıp bazen de terk ettiklerini belirtmektedir.

Ayrıca şuna da işaret etmek gerekir; yukarıda anlatılan hususlardan ve örneklerden anlaşılacağı üzere Kâne fiilinin ayne'l-fiili olan elif ile muzari ve emir kipinde ayne'l-fiil olan vav harfî, bu fiilin sonunun sakın kılındığı durumlarda hazfedilmektedir. Örnek:

﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾⁵⁸ Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.

﴿إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ﴾⁵⁹ Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüz kişiye galip gelirler.

﴿بَلِ اللّٰهُ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾⁶⁰ Hayır, yalnız Allah'a ibadet et ve şükredenlerden ol.

إِذَا كُنْتَ ذَا رَأْيٍ فَكُنْ ذَا عَزِيمَةٍ فَإِنَّ فَسَادَ الرَّأْيِ أَنْ تَتَرَدَّدَا⁶¹

(Bir konuda) bir görüşün varsa (onu gerçekleştirme hususunda) azimli ol, zira görüşün zayıflayıp yok olması senin tereddüdün sebebiyledir.

Yukarıdaki örneklerde; mazi, muzari ve emir kiplerindeki Kâne fiillerinin sonlarının sakın olduğunu ve fiillerin ayne'l-fiillerinin hazfedildiğini görüyoruz.

⁵⁷ İbn Mâlik, *Ef'fiyetu İbn Mâlik*, s. 91.

⁵⁸ Al-i İmrân, 3/110.

⁵⁹ Enfâl, 8/65.

⁶⁰ Zümer, 39/66.

⁶¹ Beyit Abbasi halifesi Ebû Cafer el-Mansûr'a aittir. Bkz. Ebû İshâk el-Husrî, *Zeburu'l-Âdâb ve Semeru'l-Albâb* (thk. Salâhuddîn el-Hevârî), el-Mektebetu'l-'Asriye, Beyrut 2001, I, 260; Ebu'l-Hasen el-Basrî, *el-Hamâsetu'l-Basriyye* (thk. Muhtâruddîn Ahmed), 'Âlemu'l-Kütüb, Beyrut ts., II, 57.

11- Be [ب] harfinin haberinin başında zaid olarak gelmesi:

Bazen Be [ب] harf-i cerri, menfi olan Kâne'nin haberinin başına gelebilir. Bu durumda haber lafzen mecrur olmakla birlikte mahallen mansubtur. Cahiliye şairi eş-Şenfarâ'nın kasidesinde geçen şu beyit buna güzel bir örnektir:

وَإِنْ مَدَّتِ الْأَيْدِي إِلَى الرَّادِ لَمْ أَكُنْ بِأَعْجَلِهِمْ إِذْ أَجْشَعُ الْقَدَمِ أَعْجَلُ⁶²

Şayet eller azığa uzanursa ben o ellerin en hızlı olmam, zira kavmin en tamabkari en hızlı olanıdır.

Burada Kâne fiilinin başına Lem [ل] nefiy edatı gelmiş ve haber olan بِأَعْجَلِهِمْ ifadesi zaid be [ب] harf-i cerri ile mecrur olmuştur. Haber lafzen mecrur fakat mahallen mansubtur. Çünkü أَكُنْ fiilinin haberidir.

12- Kâne Fiilinin Kur'ân'daki zamansal delaleti:

Kâne fiilinin anlamı mazi, muzari ve emir sığalarına uygun olarak ortaya çıkar. Bu fiil, bir vasfın ya da eylemin geçmişte, şimdiki zamanda ya da gelecek zamanda, kendi ismine nisbet edilmesini ifade eder. Örneğin كَانُ الْوَلَدُ مَا شِئًا. cümlesinde yürüme eylemi çocuğa nispet edilmekte ve bu eylem, Kâne [كان] fiilinin delaletiyle, geçmiş zamanda gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Yine يَكُونُ الْوَلَدُ مَا شِئًا. cümlesinde yürüme eylemi çocuğa nispet edilmekte ve bu eylemin, يَكُونُ fiilinin delaletiyle, şimdiki veya gelecek zamanda gerçekleştiği ifade edilmektedir. Aynı şekilde كُنْ مَا شِئًا. cümlesinde muhataptan yürüme eylemini gerçekleştirmesi talep edilmekte ve bu eylem, كُنْ emir fiilinin delaletiyle gelecek zamanda vuku bulacağı anlaşılmaktadır.

Bütün bunlardan şunu anlıyoruz ki Kâne fiili, sığasına uygun bir zaman dilimi içinde, isminin soyut bir şekilde haberi tarafından nitelendiğini ifade etmektedir. Burada soyut bir şekilde nitelenmekten maksat, fiilin ifade ettiği zaman dilimine herhangi bir ilavenin olmamasıdır. Çünkü Kâne fiilinin mazi, muzari ve emir sığaları bir olumsuzluğa veya devamlılığa ya da sabah, akşam, kuşluk gibi özel bir zaman dilimine delalet etmemektedir. Sadece geçmiş,

⁶² Bkz. eş-Şenfarâ, *Divânü's-Şenferâ* (thk. İmil Bedî' Yakub), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1996, s.59; İbn Hişâm el-Ensârî, *Tablîsu's-Şevâbid ve Telhîsu'l-Fevâid* (thk. Abbâs Mustafa es-Sâlihî), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1986, s.285.

gelecek ve şimdiki zamanı mutlak olarak ifade ederler. Fiilin kendisinde, onu sabah, akşam ya da daha başka bir zaman dilimiyle sınırlandıran bir anlam yoktur. Öyleyse fiilin sığası mazi ise ifade ettiği zaman da sırf mazidir, muzari ise zaman da sırf şimdiki ve gelecek zamandır, emir ise zaman da sırf müstakbeldir. Yeter ki başına onu, muzari sığasından çıkarıp maziye tahsis edecek **Lem** [لَمْ] gibi bir edat gelmesin, ya da onu sadece istikbale tahsis edecek **Sevfe** [سَوْفَ] gibi, yahut şimdiki zamana hasredecek **Mâ** [مَا] gibi bir edat olmasın.⁶³

Arap dilinde bir fiilin sarf açısından ifade ettiği anlam ile nahiv açısından ifade ettiği anlam arasında fark vardır. Zira sarf kelimeyi yalın olarak ele aldığından, ifade ettiği anlam da cümleden ve bağlamdan bağımsız olmaktadır. Buna göre mazi fiil olan Kâne [كَانَ] kipi geçmiş zamanı, muzari fiil olan Yekûnu [يَكُونُ] kipi ise şimdiki veya gelecek zamanı ifade etmektedir. Buna karşılık fiilin anlamı nahiv açısından ele alındığında, yani fiil, manaya delalet eden karineler, bağlam ve cümlelerin diğer öğeleri ile birlikte bir bütün olarak düşünüldüğünde mazi kipinin bazen şimdiki veya gelecek zamana delalet ettiği, aynı şekilde muzari kipinin de geçmiş zamana delalet ettiği görülmektedir⁶⁴.

Kâne Arapçada yaygın bir şekilde kullanılan fiillerdendir. Bu fiil, Kur'an-ı Kerim'de türevleriyle birlikte 1358 defa zikredilmektedir. Dilde en yaygın anlamı "oldu" ve "meydana geldi" şeklindedir. Fiilin nahivdeki zamansal delaleti, akli ve bağlama ait karinelere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Özellikle bu değişkenlik Kur'an'da daha bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Kâne'nin Kur'an'daki anlamlarını incelediğimizde bunları yedi başlık altında toplamamız mümkündür:

a) Mazi anlamı:

Bu, fiilin en yaygın anlamı olup mana cümle terkiibinden anlaşılır. Kâne'nin haberi sabit bir vasma delalet eden bir isim içermiyorsa, yani sıfat-ı müşebbehe veya mübalağa sığası değilse bu durumda fiilin delaleti geçmiş zamanadır. Eylem geçmiş zamanda olup bitmiştir. Çünkü fiil ile sıfat birbirinden farklı şeylerdir. Sıfatın zamana ait bir anlam ifade etmesi ancak bağlamdaki alakalar ile mümkündür. Bir bakıma sıfatın zamana delaleti bağlama ait bir vazifedir, sıfatın vazifesi değildir⁶⁵. Aşağıdaki cümlelerde ve ayetlerde anlam mazidir:

⁶³ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, 548.

⁶⁴ Özbahıççı, *Arap Dilinde Zaman Açısından Fiiller*, s.25.

⁶⁵ es-Sâmerrâi Fâdil Sâlih, *Me'âni'n-Nahv, Dâru'l-Fikr*, Amman 2000, I, 211.

كَانَ عُمَرُ عَادِلًا. Ömer adil idi.

كَانَ خَالِدٌ غَنِيًّا وَأَصْبَحَ فَقِيرًا. Halit zengindi fakir oldu.

﴿وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ﴾⁶⁶ Şehirde dokuz çete vardı.

﴿كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا﴾⁶⁷ Onlar sizden daha güçlüydü, malları ve çocukları daha fazlaydı.

Aynı şekilde Kâne'nin haberi mazi fiil olduğunda anlam da mazi olur. Çünkü bu anlam haberden cümleye sirayet eder. es-Suyûtî konu ile ilgili olarak Kâne'nin haberinin mazi fiil olabileceğini, Basralı dilcilerin bu görüşte olduklarını ve bu tür bir kullanımın kıyası gerektirecek derecede, Arap kelimasında hem nazım hem de nesir olarak çokça bulunduğunu ifade etmektedir⁶⁸. İbn Ye'îş ise mazi fiilin Kâne'nin haberi olmasını uygun bulmaz ve şunları ifade eder: “Mażî fiilin Kâne'nin haberinde bulunması uygun değildir. Çünkü fiillerden biri diğerine ibtiyaç bırakmaz.”⁶⁹ İbn Ye'îş'in bu görüşüne katılmak mümkün değildir. Zira Kur'an'da bu görüşü iptal edecek pek çok ayet bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını zikretmek istiyoruz:

﴿إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ﴾⁷⁰ Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa...

﴿إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ﴾⁷¹ Eğer ben onu söylemiş olsaydım, elbette sen bunu bilirdin.

﴿إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ﴾⁷² Eğer Allah'a inandıysanız (bunu böyle bilin).

﴿أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلِ﴾⁷³ Daba önce siz yemin etmemiş miydiniz?

Çağdaş müelliflerden Fâdil es-Sâmerrâî, haberin mazi fiil olması ile ilgili şunları kaydetmektedir: “Eğer Kâne'nin haberi mażî fiil ise bu, olayın bir kez vuku

⁶⁶ Neml, 27/48.

⁶⁷ Tevbe, 9/69.

⁶⁸ es-Suyûtî Celâluddîn, *Hem'u'l-Hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'* (thk. Abdul'âl Salim Mekrem), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1992, II, 73.

⁶⁹ İbn Ye'îş, *Şerbu'l-Mufasssal*, IV, 344.

⁷⁰ Yusuf, 12/26.

⁷¹ Mâide, 5/116.

⁷² Enfâl, 8/41; Yûnus, 10/84.

⁷³ İbrahim, 14/44.

bulduğunu gösterir. Bu durumda şu iki cümle arasında fark vardır: "كَانَ مُحَمَّدٌ كَاتِبًا." ile "كَانَ مُحَمَّدٌ كَتَبَ فِي هَذَا الْأَمْرِ." cümlesi arasında anlam bakımından fark vardır. Birinci cümle "daimi bir vasfa" delalet ederken ikinci cümle "fiili bir kez yapan kişiye" delalet etmektedir. Aynı şekilde: "كَانَ زَيْدٌ فَاجِرًا" cümlesinde Zeyd fücür ile muttasıf iken, "كَانَ زَيْدٌ فَجِرَ." cümlesinde ise Zeyd'in fücuru bir kez işlediği ifade edilmektedir.⁷⁴ Yine bir bedevinin Hz. Ömer'e (ra) hitaben söylediği şu mısradaki da haber mazi fiil olarak gelmiştir. Burada fiilin bir kez işlendiği anlamı vardır:

75 فَأَغْفِرْ لَهُ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ فَجِرَ. Allahım! eğer günaba girdiyse onu bağışla.

Kur'an'ı incelediğimizde yukarıda zikredilen ayetlere ilave olarak Ahzâb suresinde geçen şu ayette de olayın bir kez vuku bulduğu anlaşılmaktadır:

76 ﴿وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ﴾

Andolsun ki, onlar, daba önce geri dönüp kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi.

Ayette münafıkların, ne olursa olsun düşman karşısında geriye dönüp kaçmayacaklarına dair Allah'a kesin söz verdikleri ifade edilmektedir. Burada Kâne'nin haberi mazi fiil olarak gelmiştir. Bu da bize hadisenin bir kez gerçekleştiğini göstermektedir.

b) Mutad ve Yenilenen Mazi Anlamı:

Kâne'nin haberi muzari fiil olduğunda iki manaya delalet eder⁷⁷. Bunlardan **birincisi**, geçmişte belirli bir süre devam edip biten eylemlere delalet eder. Türkçede bunu "şimdiki zamanın hikayesi" karşılamaktadır. Örneğin;

كُنْتُ أَقْرَأُ فِي كِتَابِي فَجَاءَنِي زَيْدٌ. Kitabımı okuyordum ki Zeyd çıkageldi.

كَانَ زَيْدٌ يَكْتُومُ. Zeyd, kalkıyordu.

cümlelerinde anlam geçmiş zamanda belirli bir süre devam etmektedir. Kâne fiili, haberinin muzari olması sebebiyle okuma eyleminin geçmiş zamanda belirli

⁷⁴ es-Sâmerrâî, *Me'âni'n-Nabv*, I, 211.

⁷⁵ Ibn Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî*, Dâru't-Türâs, Beyrut 1387, IV, 203; Ibn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415, V, 75.

⁷⁶ Ahzâb, 33/15.

⁷⁷ es-Sâmerrâî, *Me'âni'n-Nabv*, I, 211-212.

müddet gerçekleştiğini ve sona erdiğini göstermektedir. Cümlede geçen أَفْرَأُ ve يُقَوْمُ fiilleri lafzı olarak muzari olmakla birlikte, mana olarak geçmiş zamana delalet etmektedirler⁷⁸.

İkincisi ise, geçmişte mutat olarak yapılan ve adet haline getirilen davranışlara delalet eder. Bir bakıma fail işi sürekli yaptığından dolayı onu adet haline getirmiştir. Örneğin şu cümlelerde bu anlamı görmek mümkündür;

كَانَ زَيْدٌ يَفْعَلُ هَذَا الْأَمْرَ. *Zeyd bu işi yapıyordu. (Bu işi adet edinmişti)*

لَا تَكُنْ مِثْلَ فُلَانٍ كَانَ يَقُومُ اللَّيْلَ فَتَرَكَ قِيَامَ اللَّيْلِ.⁷⁹ *Falanca gibi olma! Gece (ibadete) kalkıyordu, gece kalkmayı terk etti.*

Aşağıdaki ayetlerde de devam edegelen mazi ve geçmişte bir şeyi adet edinme anlamı vardır:

⁸⁰ ﴿كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ﴾ *Geceleri pek az uyurlardı.*

⁸¹ ﴿وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ﴾ *Ailesine namaz ve zekâtı emrederdi.*

﴿وَدَدَّ مَرْثَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَغْرِبُونَ﴾⁸² *Firavun ve kavminin yaptıklarını ve (özenle kurup) yükselttiklerini yerle bir ettik.*

﴿قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَدْرَ مَا كَانُوا يَعْبُدُونَ﴾⁸³ *Onlar, "Sen bize tek Allah'a ibadet edelim, atalarımızın ibadet edegeldiklerini bırakalım diye mi geldin?"*

Mezkur ayetlerin hepsinde geçmişte devam edegelen bir fiil veya adet haline getirilmiş bir davranış anlamı vardır. İmam Bedruddîn ez-Zerkeşî, el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân isimli eserinde konu ile ilgili olarak şunları kaydetmektedir:

⁷⁸ Özbekçi, *Arap Dilinde Zaman Açısından Fiiller*, s.186.

⁷⁹ Buhârî, Teheccüd 19; Müslim, Sıyâm, 35. Burada "gece ibadetine kalkmayı adet edinmişti" anlamı vardır.

⁸⁰ Zâriyât, 51/17. "Geceleri az uyumayı adet haline getirmişlerdi?" anlamındadır.

⁸¹ Meryem, 19/55.

⁸² A'râf, 7/137.

⁸³ A'râf, 7/70.

"Hz. Peygamber'den (sas) "كَانَ يَصُومُ" ve "كُنَّا نَفْعَلُ" lafızlarıyla hikaye etmek de bu kabildendir. Fukabânın ve usulcülerin pek çoğuna göre bu lafızlar devam ifade eder. Eğer, "كَانَ يَمْسُحُ مِرَّةً" ve "أَنَّهُ كَانَ يَمْسُحُ ثَلَاثًا" gibi rivayetlerde olduğu üzere devama aykırı bir lafız varsa, bu durum umumun tabsisi babındandır."⁸⁴

Kâne fiili bazen geçmişte itiyat haline gelen alışkanlıklara da delalet edebilir. Bu ise ancak haberi şart cümlesi olduğunda mümkündür⁸⁵. Örneğin şu cümledeki gibi:

كَانَ مُحَمَّدٌ إِذَا سُئِلَ أُعْطِيَ. Muhammed, kendisinden istenildiğinde verirdi.

Yani Muhammed, geçmişte kendisinden bir şey istenildiğinde vermeyi alışkanlık ve adet haline getirmişti.

Aynı şekilde şu ayette de geçmişte bir şeyi alışkanlık haline getirme anlamı vardır:

﴿إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ Çünkü onlar, kendilerine, "Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur" denildiği zaman, inanmayıp büyüklük taslıyorlardı.
يَسْتَكْبِرُونَ⁸⁶

c) Devamlılık ve Süreklilik Anlamı:

Kâne fiili bazen, kesintiye uğramadan devam edegelen bir süreklilik anlamı ifade eder. Yani Kâne fiili bazen bir karine vasıtasıyla "olduğu hal üzere kaldı", "o hal üzere devam etti", "kesintisiz bir şekilde ve belirli bir zamana bağlı kalmaksızın devam edecek" anlamlarında kullanılabilir⁸⁷. ez-Zemahşerî, Ebu Hayyân ve İbn Mâlik gibi alimler buna işaret etmişlerdir⁸⁸. es-Suyûtî, konu ile ilgili olarak şunları zikreder:

⁸⁴ Bedruddîn ez-Zerkeşî, *el-Burbân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Dâru't-Turâs, Kahire ts., IV, 125.

⁸⁵ es-Sâmerrâî, *Me'âni'n-Nabv*, I, 212.

⁸⁶ Sâffât, 37/35.

⁸⁷ Abbas Hasan, *en-Nabvu'l-Vâfî*, I, 548.

⁸⁸ Cârullâh ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Çavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Mektebetu'l-'Ubeykân, Riyad 1998, I, 608-609; Ebu Hayyân el-Endelusi, *et-Tezvîl ve't-Tekmîl fî Şerhi't-Teshîl* (thk. Hasan Hindâvî), Dâru'l-Kalem, Şam 2000, IV, 210-212; a.mlf., *el-Babru'l-Mubtâ*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1992, III, 300; VI, 531.

“Kâne fiili, çoğu kez **Lem Yezel** [لم يزل] ile müradif bir anlama sahiptir, yani sürekliliğe delalet etmek üzere gelir. Bazı alimlere göre bu fiilde aslolan, çoğunlukla başına geldiği ibarenin geçmiş zamanda gerçekleşip bittiğini ifade etmesidir...”⁸⁹

Devam ve sürekliliğe delalet eden Kâne'nin bu anlamı çoğu kez Cenâb-ı Hakka ait sıfatları ifade ederken karşımıza çıkmaktadır. Örneğin şu ayetlerde Kâne [كان], Lem Yezel [لم يزل] anlamında ezeli ve ebedi bir mana ifade etmektedir.

- ⁹⁰ ﴿وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾ Allah, bakıyla işitendir, bakıyla görendir.
- ⁹¹ ﴿وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.
- ⁹² ﴿وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ﴾ Biz her şeyi bakıyla biliriz.
- ⁹³ ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ Şüphesiz Allah, üzerinizde bir gözetleyicidir.
- ⁹⁴ ﴿وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا﴾ Allah, her şeyi bakıyla bilendir.
- ⁹⁵ ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ Allah, bakıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.
- ⁹⁶ ﴿وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا﴾ Allah, onların yaptıklarını (ilmiyle) kuşatmıştır.
- ⁹⁷ ﴿وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا﴾ Allah, her şeyi kuşatıcıdır.
- ⁹⁸ ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَنِّي حَمِيدًا﴾ Allah, şengindir, övülmeye layıktır.
- ⁹⁹ ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرًا﴾ Allah, buna bakıyla gücü yetendir.

⁸⁹ es-Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi*, I, 99.

⁹⁰ Nisa, 4/134.

⁹¹ Nisa, 4/96.

⁹² Enbiyâ, 21/81.

⁹³ Nisa, 4/1.

⁹⁴ Ahzâb, 33/40.

⁹⁵ Nisa, 4/17.

⁹⁶ Nisa, 4/108.

⁹⁷ Nisa, 4/126.

⁹⁸ Nisa, 4/131.

¹⁰⁰ ﴿وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيمًا﴾ *Allah, kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.*

Bu ve benzeri ayetlerde anlamın geçmiş zaman olması mümkün değildir. Yani Allah'ın (cc) geçmiş zamanda mağfiret, rahmet, semi, basar, ilim, hikmet, kudret, izzet, kuvvet... vb. sıfatlarla muttasıf olduğu, ama şimdiki veya gelecek zamanda muttasıf olmayacağı şeklinde bir anlam doğru olamaz. Zira zaman yaratılmışlar için söz konusudur. Geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman biz yaratılmışlar için geçerlidir. Fakat Allah (cc) zamandan münezzehtir. O'nun için zaman söz konusu olamaz. Allah Teala kendi sıfatlarını Kâne ile birlikte kullandığında aslında, bizlere bildirmeden hatta bizleri yaratmadan önce bu vasıflarla muttasıf olduğunu haber vermektedir. Bu sıfatlar ezelde, hiç bir şey yok iken Allah'ın Zatı ile birlikte vardı. Ezeli olan ebedidir. Bu yüzden umumiyetle geçmiş zamana delalet eden Kâne'nin, ezel ve ebed ifade eden vasıfları geçmiş zamana hasretmesi mümkün değildir.

Bu gibi ayetlerde Kâne muhtemelen cümleye kesinlik kazandırmaktadır. Çünkü mazi, zamana tabi olan mahlûkat için kesinlik ifade eder. Hal ve istikbal hakkında Allah'tan başka hiç kimse kesin bilgiye sahip değildir. Ama gerçekleşen hadiseler için kesinlik sözkonusudur. Bu anlamda Allah insanlara, kesin bildikleri bir zaman üzerinden kendi vasıfları ve fiilleri hakkında haber vermiş, kesinliğini teyit etmek için mazi fiili kullanmıştır. Yani Allah geçmişte (ezelde) Gafûr ve Rahîm olduğu gibi, şimdiki zamanda ve gelecekte de (ebed) Gafûr ve Rahîm'dir. O'nun bu vasıfları ezelden ebede kadar devam edecektir. Bu husus öylesine kesindir ki hiç kimse bunun aksini düşünemez.

er-Râğıb el-İsfahânî, el-Müfredât adlı eserinde Kâne'nin geçmiş zamanı ifade etmek için kullanıldığını ve çoğu defa Allah ile ilgili sıfatları ifade ederken Ezel anlamı kattığını belirtir. Örnek olarak da şu ayetleri zikreder:

﴿وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا﴾ *Allah, her şeyi bakiyle bilendir.*

¹⁰¹ ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا﴾ *Allah, her şeye bakiyle gücü yetendir.*

Daha sonra el-İsfahânî bu fiilin, bir cinste var olan bir vasıf ile ilgili kullanılmasında, sözkonusu vasfın o cinsin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurguladığını ve ona dikkat çektiğini ifade eder¹⁰². Örneğin şu

⁹⁹ Nisa, 4/133.

¹⁰⁰ Ahzâb, 33/25.

¹⁰¹ Ahzâb, 33/27.

¹⁰² Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Çarîbi'l-Kur'an*, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, ty. ts., s.572.

ayetlerde insan nevi, şeytan, kafirler ve batıl hakkında söylenen vasıfların onlara ait bariz özellikler olduklarını ifade edilmektedir:

¹⁰³ ﴿وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا﴾ *İnsanoğlu çok nankördür.*

¹⁰⁴ ﴿وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَنُورًا﴾ *Zaten insan çok cimridir.*

¹⁰⁵ ﴿وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا﴾ *İnsan tartışmaya her şeyden daha çok düşkündür.*

¹⁰⁶ ﴿وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا﴾ *İnsan çok acelecidir.*

Ayetlerde zikredilen nankörlük, cimrilik, acecelilik, cidal gibi bu vasıflar beşer nevinin neredeyse ayrılmaz bir vasfı olup insanoğlu var olduğu müddetçe, geçmişte de gelecekte de bu vasıflara sahip olacağına delalet eder. Yoksa sadece geçmişte sahip olduğu bir vasfa delalet etmek için değildir¹⁰⁷. Aynı şekilde aşağıdaki ayetlerde şeytan, kafirler ve batıl ile ilgili şu vasıflar da onların ayrılmaz özelliklerine delalet etmektedir:

¹⁰⁸ ﴿وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا﴾ *Şeytan, Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir.*

¹⁰⁹ ﴿وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَدُولًا﴾ *Şeytan insanı (uçuruma sürükleyip sonra) yüzüstü bırakıp rezil rüsvay eder.*

¹¹⁰ ﴿إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا﴾ *Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır.*

¹¹¹ ﴿إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ *Şüphesiz batıl, yok olmaya mahkûmdur.*

Netice itibarıyla burada zikredilen ayetlere baktığımızda, Kâne filinin genel karakteri olan geçmiş zamanı ifade etmek yerine devamlılık ve süreklilik anlamına delalet ettiğini görüyoruz. Bu fiil Allah lafzı ile birlikte kullanıldığında ya da O'na ait bir vasfı ifade ettiğinde mana geçmiş, şimdiki zamanı ve gelecek

¹⁰³ İsrâ, 17/67.

¹⁰⁴ İsrâ, 17/100.

¹⁰⁵ Kehf, 18/54.

¹⁰⁶ İsrâ, 17/11.

¹⁰⁷ Ayrıca bkz. es-Sâmerrâî, *Me'âni'n-Nabv*, I, 215.

¹⁰⁸ İsrâ, 17/27

¹⁰⁹ Furkân, 25/29.

¹¹⁰ Nisâ, 4/101.

¹¹¹ İsrâ, 17/81.

zamanı içine alacak şekilde zaman üstü bir anlama delalet etmektedir. Bununla birlikte bir ırk, tür, grup ya da olguyu ifade ederken haberin ifade ettiği vasfın, onların ayrılmaz bir parçası olduğunu, onların geçmişten beri bu şekilde olduklarını ve bu hilkat üzere yaratıldıklarını, geçmişte olduğu gibi gelecekte de bu hal üzere olacaklarını ifade etmektedir.

d) Şimdiki veya geniş zaman anlamı:

Kâne fiili bazen şimdiki veya geniş zamana delalet eder. Örneğin şu ayetlerde Kâne bu anlamı ifade etmektedir:

- ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾¹¹² *Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.*
- ﴿إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا﴾¹¹³ *Namaz, mü'minlere belirli vakitlerde farz kılınmıştır.*
- ﴿مَا لِي لَا أَرَى الْهُدُودَ أَمْ كَانِ مِنَ الْعَائِيْنَ﴾¹¹⁴ *"Hüdüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?"*
- ﴿لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَجِئَ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾¹¹⁵ *(Aklen ve fikren) diri olanları uyarması ve kâfirler hakkındaki o sözün (azabın) gerçekleşmesi için Kur'an'ı indirdik.*
- ﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ﴾¹¹⁶ *Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve nebîlerin sonuncusudur.*

es-Sâmerrâî bu ayetlerde geçen Kâne fiilinin hal ifade ettiğini, yani şimdiki zamana veya geniş zamana delalet ettiğini ifade etmektedir¹¹⁷. Bu ayetlerin bağlamı ve ifade ettikleri anlam düşünüldüğünde Kâne fiilinin geçmiş zamana hamledilmesinin mümkün olmadığı görülecektir. Aklî karineler ve bağlam, Kâne fiilinin şimdiki veya geniş zamana delaletini zorunlu kılmaktadır.

¹¹² Âl-i İmrân, 3/110.

¹¹³ Nisâ, 4/103.

¹¹⁴ Neml, 27/20.

¹¹⁵ Yasin, 36/70.

¹¹⁶ Ahzâb, 33/40.

¹¹⁷ Bkz. es-Sâmerrâî, *Me'âni'n-Nabv*, I, 216.

Örneğin müfessirler ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ ayetini tefsir ederken, Kâne fiilini "وَجَدْتُمْ" ya da "أَنْتُمْ" şeklinde tevîl etmekte, bazen de "Sizler, İlm-i ilâhî'de veya Levh-i Mahfûz'da hayırlı bir ümmetsiniz" anlamı vermektedirler¹¹⁸. Aynı şekilde namazın müminlere belli vakitlerde farz kılınması sadece geçmişte olup biten bir hadise değil, aksine şimdiki ve gelecek zamanda, kıyamete kadar sürecek bir hadisedir. Bu yüzden bu ve diğer ayetlerde Kâne, şimdiki ve geniş zamana delalet etmektedir.

e) Gelecek zaman anlamı:

Kâne fiili bazen gelecek zamana delalet eder. Bu da ancak aklî bir karine ile mümkündür. Örneğin Ahiret ahvalinden, müminlerin cennetteki durumlarından bahseden şu ayetlerde Kâne fiilinin delaleti gelecek zamandır:

﴿وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَتْ شُرُهُ مُسْتَضِيرًا﴾¹¹⁹ O kullar, kötülüğü her yanı kuşatmış bir günden korkarlar.

﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا﴾¹²⁰ İyiler ise, katkısı kâfur olan içeceklerle dolu bir kadehten içerler.

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا﴾¹²¹ Şüphesiz, inatıp yararlı işler yapanlara gelince, onlar için Firdevs cennetleri bir konaktır.

﴿إِنَّ يَوْمَ الْفُصْلِ كَانَ مِيقَاتًا﴾¹²² Şüphesiz hüküm ve ayırma günü belirlenmiş bir vakittir.

﴿وَقُتِبَتْ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ۖ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ۗ إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا﴾¹²³ Gök açılır ve kapı kapı olur. Dağlar yürütülür, serap hâline gelir. Şüphesiz cennem, bir gözletme yeridir.

Bu ayetlerde zikredilen Kâne'nin delaletinin geçmiş zaman olması mümkün değildir. Çünkü hepsi henüz gerçekleşmeyen kıyamet gününden ve

¹¹⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 608-609; el-Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Dâru'r-Reşîd, Beyrut 2000, I, 287; Ebû Hayyân, *el-Babru'l-Muhît*, III, 300.

¹¹⁹ İnsan, 76/7.

¹²⁰ İnsan, 76/5.

¹²¹ Kehf, 18/107.

¹²² Nebe, 78/17.

¹²³ Nebe, 78/19, 20, 21.

ahiret ahvalinden bahsetmektedir. Bu yüzden Kâne'nin delaleti gelecek zamanadır.

es-Sâmerrâî'ye göre bu ve benzeri ayetlerde, Kâne'nin gelecek zamanda gerçekleşecek hadiseler için kullanılması, o hadisenin kesinlikle gerçekleşeceğini, sanki geçmişte olup bitmiş gibi, akıllarda hiçbir şüphe bırakmayacak şekilde vukuunu ifade etmek içindir. Bir bakıma gelecek zaman, geçmiş zaman mesabesine alınmış ve mevzubahis hadiselerin gerçekleşeceği kesin ve net bir dille ifade edilmiştir. Tıpkı şu ayetlerde olduğu üzere, gelecekte gerçekleşmesi muhakkak hadiseler için mazi fiil kullanılmış ve muhatabın zihninde herhangi bir tereddüt bırakılmamıştır:

﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ
124 وَمَنْ فِي الْأَرْضِ﴾ *Sûr'a üflenir ve Allah'ın dilediği kimseler
dışında göklerdeki herkes ve yerdeki herkes
ölür.*

﴿وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا﴾¹²⁵ *İnkâr edenler grup grup cebenneme sevk
edilirler.*

Kur'an'da buna benzer pek çok örnek bulmak mümkündür. Kur'an çoğu kez gelecek ile ilgili hadiseleri mazi sığasıyla haber verir. Yani gelecekte vukuu bulacak hadiseleri mazide olmuş gibi zikreder. Bu ise zikretmiş olduğu hadiselerin ne derecede bir kesinliğe sahip olduğunu, sanki mazide olup bitmiş derecesinde bir kesinlikle vukuu bulacağını ifade etmektedir.

f) Sâra [صار] anlamı:

Kâne fiili bazen Sâra [صار] anlamında kullanılabilir. Bu durumda Sâra [صار] fiilinin hükümleri geçerli olur ve ona ait şartlar dahilinde amel eder¹²⁶. Örneğin, "اخْتَرَقَ الْحَسْبُ فَكَانَ" "Su dondu ve buza dönüştü." ve "جَمَدَ الْمَاءُ فَكَانَ ثَلْجًا." "Örneğin, " "أبْشَقَ يَانِدُ وَتُرابًا." "Abşap yandı ve toprak oldu." cümlelerinde bir sayrûret, tahavvül ve dönüşüm vardır. Bu cümleleri; "جَمَدَ الْمَاءُ فَصَارَ ثَلْجًا." ve "اخْتَرَقَ الْحَسْبُ فَصَارَ تُرابًا." "

¹²⁴ Zümer, 39/68.

¹²⁵ Zümer, 39/71.

¹²⁶ Sâra [صار] fiilinin hükümleri ve amel etme şartları için bkz. Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, 556.

şeklinde ifade etmek mümkündür. Çünkü burada Kâne fiili Sâra [صار] anlamındadır¹²⁷.

Nahiv alimlerinden İbn Ye'îş, Kâne fiilinin Sâra [صار] anlamı olduğunu ifade ederek konu ile ilgili olarak şunları zikreder:

"Araplar bu lafızları ödünç alır ve birbirinin yerine kullanırlar. Burada Kâne'yi, aralarındaki mana yakınlığından dolayı Sâra [صار] yerinde kullanmışlardır. Çünkü Kâne, geçmişte olup biten bir olayı ve bir halden başka bir hale intikali ifade eder. Şöyle demiyor musun: "قَدْ كُنْتُ غَائِبًا وَأَنَا الْآنَ حَاضِرٌ" "Burada değildim ama şimdi buradayım". Sâra [صار] fiili de aynı şekilde bir halden başka bir hale intikali ifade eder: "صَارَ زَيْدٌ غَنِيًّا" "Zeyd zengin oldu" cümlesi gibi. Yani başka bir halden bu hale intikal etti. Aynı şekilde Cae [جاء] fiilini Sâra [صار] manasında kullanmışlardır. "ما جاءك حاجتك؟" "İhtiyacın ne durumda (ne hale geldi)?" Çünkü Cae [جاء] tıpkı Sâra [صار] fiilinde olduğu gibi hareket ve intikal ifade eder."¹²⁸

er-Râzi¹²⁹ ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُخْتَطِرِ﴾ "Biz onların üzerlerine korkunç bir ses gönderdik. Hemen hayvan ağıluna konan kuru ot gibi oluverdiler." ayetini tefsir ederken bazı nahivcilerin Kâne fiiline Sâra [صار] anlamı verdiklerini ve buna şahit olarak şu beyiti getirdiklerini zikreder:

بَتَيْهَاءَ قَفِيٍّ وَالْمِ طِيٍّ كَأَنَّهَا فَطَا الْخَزْنَ فَدْ كَانَتْ فِرَاحًا يُبُوضُّهَا¹³⁰

Issız bir çöldeydik, binekler, yavruları yumurtadan yeni çıkmış Bağırtlak kuşu gibi (hızlıca gidiyorlardı)¹³¹.

Nahivcilere göre beyitte geçen Kâne fiili Sâra [صار] anlamındadır. Bazı müfessirler ayette geçen "كانوا" fiilinin Sâra [صار] anlamında olduğunu ifade

¹²⁷ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, 548.

¹²⁸ İbn Ye'îş, *Şerbu'l-Mufasssal*, IV, 351.

¹²⁹ Kamer, 54/31.

¹³⁰ Beyit 'Amr b. Ahmer'e aittir. Bkz. Ebû Osmân 'Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Hayavân* (thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn), Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1966, V, 575; Abdulkadir el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*, IX, 201.

¹³¹ İbn Ye'îş, *Şerbu'l-Mufasssal*, IV, 350-351. Bağırtlak, çölde yaşayan fakat sudan uzak kalamayan bir kuştur. Yavrulanna su götürebilmek için hızlıca hareket eder. Şair bineklerini bu kuşa benzetmiştir.

etmişlerdir¹³². Ayrıca müfessirlerden bazıları şu ayetlerde geçen Kâne fiilinin Sâra [صَارَ] anlamında olduğunu ifade etmişlerdir¹³³.

﴿وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ۖ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا﴾¹³⁴ *Gök açılır ve kapı kapı olur. Dağlar yürütülür, serap hâline gelir.*

﴿وَوُضِعَتِ الْجِبَالُ بَسًّا ۖ فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًا ۖ وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً﴾¹³⁵ *Dağlar darmadağın edilip parçalandığı, uçuşan toz zerrelere haline geldiği zaman, Ve sizler üç sınıf olduğunuz zaman...*

﴿فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ﴾¹³⁶ *Gök yarılıp da, yanıp kızaran yağ gibi kırmızı gül hâline geldiği zaman (bâliniz ne olur?)*

﴿فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ﴾¹³⁷ *Biş de onu ve ailesini kurtardık. Ancak eşi geride kalıp belâk olanlardan oldu.*

es-Sâmerrâi bu konuda farklı düşünmekte ve Kâne fiilinin Sâra anlamına delalet etmeyeceğini ifade etmektedir. Ona göre Kâne'nin yerine Sâra konulduğunda anlam bakımından onun yerini doldurmamaktadır. Çünkü Kâne fiilinin Sâra'dan farklı bir anlamı vardır. Örneğin ، ﴿وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا﴾ ، ﴿فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ﴾ ile ﴿وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا﴾ ayetlerinde Kâne yerine Sâra fiilleri konulduğunda mana Kâne'deki gibi olmamaktadır. Zira Sâra fiili ile tahavvül ve sayruret kastedilmekte, bu tahavvül ise uzun bir zamanı gerektirmektedir. örneğin "صَارَ الطِّينُ حَجْرًا" "Çamur taş oldu/taşa dönüştü." ve "صَارَ مُحَمَّدٌ شَيْخًا" "Mubammed ihtiyarladı." cümlelerinde bir zaman ve süreç vardır. Buna karşılık Kâne'de bu zaman yoktur, Kâne ile zaman dürülmüştür. Ayette zikredilen "Semânın açılıp kapı kapı olması" ve "Dağların yürütülüp serap olması" hali, onların geçmişteki durumlarını, sanki var edildikleri ilk andan itibaren bu hal

¹³² Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabi, Beyrut, 1420, XXIX, 320.

¹³³ Bkz. er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, XXIX, 320; İbn 'Âşûr et-Tûnusî, *et-Tabrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't-Tûnusiyye, Tunus 1984, XXX, 33; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, V, 102.

¹³⁴ Nebe, 78/19, 20.

¹³⁵ Vâkıa, 56/5, 6, 7.

¹³⁶ Rahmân, 55/37.

¹³⁷ A'râf, 7/83.

üzere olduklarını ifade etmektedir. Aynı şekilde “*Dağlar darmadağın edilip parçalandığı, uçuşan toz zerrelere haline geldiği...*” hali ise nazar ve müşahededen önce meydana gelmiş, sanki eskiden beri bu hal üzereymiş anlamı ifade etmektedir¹³⁸.

es-Sâmerrâî'nin bu görüşüne katılmak mümkün değildir. Zira ayetlerde zikredilen semanın açılıp kapı kapı olması, dağların yürütülüp serap haline gelmesi, göğün yarılp kırmızı bir gül haline gelmesi, Semûd kavminin kuru ot haline gelmesi, Lût (as)'un eşinin helak olması az da olsa bir zaman ve süreç gerektirmektedir. Yani burada bir tahavvül ve sayrûret söz konusudur. Bu yüzden yukarıdaki ayetlerde zikredilen Kâne fiili Sâra anlamında kullanılmıştır.

g) Gereklilik, güç ve kudret anlamı :

Kâne fiili "مَا كَانَ لَهُ أَنْ يَنْعَلَهُ" "onu yapacak değil" terkinde gereklilik ifade eder¹³⁹. İmam Mâturîdî, ez-Zemahşerî ve en-Nesefî gibi müfessirler,

﴿قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ﴾¹⁴⁰

Şöyle dedi: Seni bütün eksikliklerden uzak tutarım. Hakkım olmayan bir şeyi söylemem, benim için söz konusu olamaz.

ayetini açıklarken "مَا يَكُونُ لِي" ibaresini "لَا يَنْبَغِي لِي" şeklinde tefsir etmişlerdir¹⁴¹.

Şu ayetlerde de bu anlam mevcuttur:

﴿مَا كَانَ لِيَشْرَ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾¹⁴² *Allah'ın kendisine kitap, hüküm ve nübüvvet verdiği hiçbir insanın kalkıp da başka: "Allah'ın yanı sıra bana da kul olun." deme yetkisi yoktur.*

﴿مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ﴾¹⁴³ *Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz.*

Bazen Kâne aynı terkin içinde kudret ve istitaat anlamı taşımaktadır¹⁴⁴. Örneğin şu ayetlerde bu anlamı görmek mümkündür:

¹³⁸ Bkz. es-Sâmerrâî, *Me'âni'n-Nabv*, I, 218.

¹³⁹ Bkz. es-Sâmerrâî, *Me'âni'n-Nabv*, I, 218.

¹⁴⁰ Mâide, 5/116.

¹⁴¹ Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü Ehlî's-Sunne*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, III, 653; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 315; Ebu'l-Berekât en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1998, I, 486;

¹⁴² Âl-i İmrân, 3/79.

¹⁴³ Furkan, 25/18.

﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا﴾¹⁴⁵ Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır.

﴿فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا﴾¹⁴⁶ Biz o suyun sayesinde gözleri gönülleri açan pek güzel bahçeler bitirmekteyiz. Halbuki siz onun bir tek ağacını bile bitiremezsiniz.

﴿وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ فَتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا﴾¹⁴⁷ Bu iftirayı işittiğiniz vakit, "Böyle sözleri ağzımıza almamız bize yaraşmaz" deseydiniz ya!

ez-Zemahşerî¹⁴⁸ ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَفْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً﴾ "Yanlışlıkla olması dışında bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz." ayetini tefsir ederken ﴿وَمَا﴾ "onun için sabib ve doğru olmak ve durumuna da uygun değildir" şeklinde açıklar ve arkasından şu ayetlerin de aynı anlamda olduklarını ifade eder¹⁴⁹:

﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَفْلُحَ﴾¹⁵⁰ Hiçbir peygambere ganimete ve millet malına hiyanet yaraşmaz.

﴿وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا﴾¹⁵¹ Rabbimiz Allah'ın dilemesi olmadıkça, sizin dininize dönmemiz bizim için olacak şey değildir.

Benzer şekilde er-Râzi¹⁵² ﴿مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى﴾ "Hiçbir peygambere esirleri bulunması yaraşmaz." ayetini tefsir ederken "ما كان" ibaresinin nefiy ve tenzih ifade ettiğini, ayette zikredilen anlamın bir peygambere verilmemesi gerektiğini belirtir¹⁵³. Buna benzer olarak da şu ayeti zikreder:

¹⁴⁴ Bkz. es-Sâmerrâî, *Me'âni'n-Nahv*, I, 218.

¹⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/145.

¹⁴⁶ Neml, 27/60.

¹⁴⁷ Nur, 24/16.

¹⁴⁸ Nisa, 4/92.

¹⁴⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 124.

¹⁵⁰ Âl-i İmrân, 3/161.

¹⁵¹ A'râf, 7/89.

¹⁵² Enfâl, 8/67.

¹⁵³ er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXV, 510.

﴿مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ﴾¹⁵⁴

Allah'ın evlat edinmesi olacak iş değildir. O bundan münezzehtir!

SONUÇ

Kâne nevâsıh adı verilen fiillerden olup Arapçada yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. İsim cümlesinin başına gelen bu fiil, mübtedayı olduğu gibi merfu bırakırken haberi nasbederek kendine haber yapar. Çoğu zaman nâkıs olarak kullanılan bu fiil bazen de tam fiil olarak kullanılır. Kâne'nin nâkıs fiil olarak isimlendirilmesi eksik manaya delalet etmesi sebebiyledir. Zira Kâne sadece merfuuna isnad edildiğinde cümlenin anlamı tam olmamakta, mana ancak mansub bir ismin getirilmesiyle tamamlanmaktadır.

Kâne, neredeyse tamamen mutasarrıf olan fiillerden olup mazi, muzari, emir, masdar ve ism-i fail sıgalarıyla amel eder.

Kâne'nin ismi ve haberinde asıl olan isminin ve haberinin kendisinden sonra gelmesidir. Fakat bazen farklı maksatlarla bu iki öge takdim ve tehir edilmektedir. Kâne'nin ismi, hiçbir şekilde amili olan Kâne fiiline takdim edilemez. Buna karşılık Kâne fiili müspet olduğu durumlarda müfred olan haberin Kâne'ye takdimi caizdir.

Kâne'nin haberi isim cümlesi veya fiil cümlesi olduğunda, haberin Kâne'ye takdimi caiz değildir. Eğer Kâne fiili müspet ve haberi de cümle ise bu durumda haberin mamülü Kâne'den önce gelebilir. Kâne'nin haberi müfred ya da şibih cümle olduğunda ise bunun farklı şekilleri vardır.

Kâne fiili cümlede zaid olarak da bulunabilir. Bunun için iki şart gereklidir. Birincisi Kâne'nin mazi kipinde olması, ikincisi mübteda-haber, fiil-fail, ism-i mevsul-sıla cümlesi, sıfat-mevsuf, ta'accüb Mâ'sı-ta'accüb fiili gibi Mütelâzım yani birbirinden ayrılmaz terkipler arasında bulunmasıdır. Zâid olan Kâne fiili hiçbir şekilde amel etmez ve cümlede sadece anlamı güçlendirir ve geçmiş zamana çevirir.

Kâne'de asıl olan bu fiilin mamülleriyle birlikte cümlede zikredilmesi ve amel etmesidir. Fakat bazı durumlarda Kâne ve mamülleri belirli maksatlardan dolayı vücûben ya da cevâzen hafzedilmektedirler. Yukarıda geniş bir şekilde ele alındığı üzere bazı durumlarda sadece Kâne hafzedilmekte, bazı durumlarda Kâne ve ismi hafzedilip haberi kalmakta, bazı durumlarda Kâne ve haberi hafzedilmekte buna karşılık ismi zikredilmekte, son olarak da Kâne her iki mamül ile birlikte hafzedilebilmektedir.

¹⁵⁴ Meryem, 19/35.

Kâne tıpkı diğer fiiller gibi muzarisinin başına cezmeden bir edat geldiğinde meczum olur ve tahfif sebebiyle sonundaki **nun** [ن] harfi hazfedilebilir.

Menfi olan Kâne'nin haberinin başına bazen **Be** [ب] harf-i cerri gelebilir. Bu durumda haber lafzen mecrur olmakla birlikte mahallen mansub olur.

Arapçada bir fiilin sarf açısından ifade ettiği anlam ile nahiv açısından ifade ettiği anlam arasında farklar vardır. Sarf ilmi, fiili bağlamından bağımsız, münferit olarak ele alırken nahiv ilmi bağlamı ve manaya etki eden karineleri dikkate almak zorundadır. Bu yüzden Kâne mazi kipi, en baskın anlamı olan geçmiş zamana delalet etmenin yanı sıra bazen şimdiki ve geniş zamana, bazen de gelecek zamana delalet eder. Arap dilinde çokça kullanılan bu fiil, Kur'an'da türevleriyle birlikte 1358 defa zikredilmektedir. Fiilin aklı ve bağlama ait karinelere bağlı olarak zamansal delaleti değişkenlik göstermektedir. Kâne'nin Kur'an'daki zamansal delaletleri incelendiğinde bunların; **mazi, mutad ve yenilenen mazi, devamlılık ve süreklilik, şimdiki veya geniş zaman, gelecek zaman, sâra [سار]**, **gereklilik, güç ve kudret anlamları** olduğunu söylemek mümkündür.

Yukarıda Kâne fiilinin delalet ettiği anlamlarla ilgili olarak zikredilen hususlar elbette bu fiilin sahip olduğu bütün anlamları ifade etmemektedir. Zikrettiğimiz bu hususlar sözkonusu bu fiilin genel olarak delalet ettiği manalardır. Şüphe yok ki bunların dışında Kâne'nin delalet ve işaret ettiği daha başka anlamlar da vardır. Fakat bütün bu anlamları makale sınırları içinde ele almak mümkün olmadığı için Kur'an'ın okyanus misali anlam deryasından sadece bir katre sunmaya çalıştık. Temennimiz Kur'an'ı daha doğru anlamamızı sağlayacak benzer çalışmaların da yapılmasıdır.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerîm

Abbâs b. Mirdâs, *Dîvânu'l-Abbâs b. Mirdâs es-Selemî* (thk. Yahya el-Cebbûrî), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1991.

Abbas Hasan, *en-Nabvu'l-Vâfî*, (I-IV), Dâru'l-Ma'ârif, Kahire ts.

Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb ve Lübbu Lübbî Lisâni'l-'Arab*, (I-XII), Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1997.

Abdullâh el-Huseynî Hilâl, *el-Fi'lu'l-Mudâri'u fî Dav'i Esâlîbi'l-Kur'ân*, Mektebetu'n-Nahdati'l-Misriyye, Kahire 1984.

el-Askalânî, İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, (I-VIII), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415.

el-Basrî, Ebu'l-Hasen, *el-Hamâsetu'l-Basriyye* (thk. Muhtâruddîn Ahmed), (I-II), 'Âlemu'l-Kütüb, Beyrut ts.

Bekrî Abdulkerîm, *ez-Zemenu fî'l-Kur'âni'l-Kerim; Dirâse Dilâlîyye li'l-Ef'âli'l-Vâride fibi*, Dâru'l-Kitâbi'l-Hadîs, Kahire 2001.

el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (I-III), Dâru'r-Reşîd, Beyrut 2000.

Cevâd b. Muhammed b. Dahîl, "Kâne ez-Zâide", *Mecelletu Câmi'ati'l-Melik Su'ûd*, Cilt: 18, Âdâb: 1, Riyad 2004

Ebü 'Abduh, Ahmed Abdullah Muhammed, *es-Siyağû'l-Fi'liyye fi's-Suveri'l-Mekkiyye*, Câmi'atu Beyrût el-'Arabiyye, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Beyrut, 1985.

Ebü Osmân 'Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Hayavân* (thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn), (I-VIII), Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1966.

Ebü Temmâm et-Taî, *ed-Dîvân*, el-Matba'atu'l-Edebiyye, Beyrut 1889.

el-Endelusî, Ebû Hayyân, *el-Babru'l-Mubît fî't-Tefsîr*, Dâru'l-Fikr, (I-XI), Beyrut, 1992.

_____, *et-Tezvîl ve't-Tekmil fî Şerbi't-Teshîl* (thk. Hasan Hindâvî), (I-VI), Dâru'l-Kalem, Şam 2000.

_____, *İrtişâfu'd-Darab min Lisâni'l-'Arab*, (I-V), Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1997.

el-Endelusî, İbn Mâlik, *Elfiyetu İbn Mâlik fi'n-Nabv ve't-Tasrîf* (thk. Süleyman b. Abdilazîz el-'Uyûnî), Mektebetu Dâri'l-Minhâc, Riyad 1428.

el-Ensârî, İbn Hişâm, *Evdabu'l-Mesâlik ilâ Elfiyeti İbn Mâlik*, (I-IV), el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut ts.

- _____, *Tablîsu's-Şevâbid ve Telbîsu'l-Fevâid* (thk. Abbâs Mustafa es-Sâlihî), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1986.
- el-Eşmûnî, *Şerbu'l-Eşmûnî alâ Elfiyeti İbn-i Mâlik el-Müemmâ "Menbecu's-Sâlik ilâ Elfiyeti İbn Mâlik"* (thk. Muhyiddin Abdulhamid), (I-IV), Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1939.
- Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, (I-XXXII), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabi, Beyrut, 1420.
- el-Husrî, Ebû İshâk, *Zeburu'l-Âdâb ve Semeru'l-Albâb* (thk. Salâhuddîn el-Hevârî), (I-IV), el-Mektebetu'l-'Asriye, Beyrut 2001.
- İbn 'Akil, *Şerbu İbn 'Akil 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik* (thk. Mahmud Mustafa Halâvî), (I-II), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut 1996.
- İbn 'Âşûr et-Tûnusî, *et-Tabrîr ve't-Tenvîr*, (I-XXX), Dâru't-Tûnusiyye, Tunus 1984.
- İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerbu Nebci'l-Belâğa* (thk. Muhammed İbrahim), (I-X), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Bağdat 2007.
- İbn Ye'îş el-Mevsilî, *Şerbu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî*, (I-VI), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- İdris, Süreyya Abdullah Osman, *es-Siyağû'l-Fi'liyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm Asvâtan ve Ebniyeten ve Dilâleten*, (I-III), Câmî'atu Ummi'l-Kurâ, (Yayınlanmamış doktora tezi), Mekke 1989.
- Mağâlise Mahmûd Hüsni, *en-Nabvu's-Şâfi*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001
- el-Mâturîdî, Ebû Mansûr, *Te'vîlâtü Ebli's-Sunne*, (I-X), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- en-Nâbigatu'z-Zübyânî, *Dîvânü'n-Nâbigati'z-Zübyânî* (thk. Hamdû Tammâs), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2005.
- en-Nesefî, Ebu'l-Berekât, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, (I-III), Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1998.
- Özbalıkçı, Mehmet Reşit, *Arap Dilinde Zaman Açısından Fiiller*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1996.
- Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi' Garîbi'l-Kur'ân*, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, ty. ts.
- es-Sâmerrâî, İbrahim, *el-Fi'l zemanubu ve Ebniyetubu*, Bağdat 1966.
- es-Sâmerrâî Fâdil Sâlih, *Me'âni'n-Nabv*, (I-IV), Dâru'l-Fikr, Amman 2000.

- es-Seyyid, Abdulhamîd Mustafa, *el-Ef'âl fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Hâmid, Ammân 2007.
- Sîbeveyh, *el-Kitâb* (thk. Abdusselâm Muhammed Harun), (I-V), Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1988.
- es-Suyûtî Celâluddîn, *Hem'u'l-Hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'* (thk. Abdul'âl Salim Mekrem), (I-VII), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1992.
- eş-Şanferâ, *Divânu's-Şanferâ* (thk. İmil Bedî' Yakub), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1996.
- eş-Şemsân, İbrahim Süleyman, *el-Fi'lu fi'l-Kur'ân: Ta'diyetubu ve Luğûmubu*, Câmi'atu'l-Kuveyt, Kuveyt 1986.
- Şimşek, Mehmet Ali, *Arapça'da zaman kalıpları, kullanım alanları ve Türkçedeki zamanlarla karşılaştırılması*, (Cumhuriyet Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 1997.
- et-Taberî, İbn Cerîr, *Târîhu't-Taberî*, Dâru't-Türâs, (I-XI), Beyrut 1387.
- Tevvâme Abdulcabbâr, *el-Fi'lu fi'l-Kur'âni'l-Kerim: Babsun fi'z-Zemeni ve't-Ta'addudiyeti ve't-Tadmîn*, 1986.
- Yediyıldız, Fatih, *Kur'an'da Fiillerin Zamanını Belirleyen Unsurlar*, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2011.
- ez-Zemahşerî, Cârullâh, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmidit-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûbi't-Te'vil*, (I-VI), Mektebetu'l-'Ubeykân, Riyad 1998.
- ez-Zerkeşî, Bedruddîn, *el-Burbân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân* (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), (I-VI), Dâru't-Turâs, Kahire ts.